

Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ:

**ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ
JOSEPH ROTH
ΣΤΑ “ΒΕΡΟΛΙΝΕΖΙΚΑ
ΧΡΟΝΙΚΑ|1920-1933”**

**επιμέλεια: Βούτσα Ιωάννα-
Νεφέλη
επιβλέπων: Μουτσόπουλος
Αθανάσιος**

**Πολυτεχνείο Κρήτης
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Ιούνιος 2021**

Βούτσα Ιωάννα- Νεφέλη

η μητροπολιτική εμπειρία μέσα από τη
λογοτεχνία:
το παράδειγμα του Joseph Roth
στα “Βερολινέζικα χρονικά| 1920-1933”

Επιβλέπων: Μουτσόπουλος Αθανάσιος

Πολυτεχνείο Κρήτης
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Ιούνιος 2021

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Εισαγωγή	6
Το Βερολίνο της Βαϊμάρης: ιστορικό πλαίσιο	11

1 : Η ΠΟΛΗ ΩΣ ΚΕΙΜΕΝΟ

1.1. Ο Γιόσεφ Ροτ: μεταξύ λογοτεχνίας και δημοσιογραφίας	17
1.2. Η περιπλάνηση ως ανάγνωση της πόλης	21
1.3. Αφηγηματικά τοπία	25

2 : ΜΕΓΑΛΑ ΣΥΜΒΑΝΤΑ- ΜΙΚΡΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

2.1. Εικόνες- δείκτες του κοινωνικού	29
2.2. Μικρές ηθογραφικές σκηνές	31
2.3. Ταξίδι μέσα στην πόλη	34
2.4. Οι επιβάτες με βαριές αποσκευές	37

3 : Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΜΕΓΑΛΟΥΠΟΛΗ

3.1. Μητρόπολη: ο τόπος της νόησης	43
3.2. Η σφαίρα της απάθειας	49
3.3. Η σφαίρα της αντιπάθειας	53

4 : ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΟ ΒΕΡΟΛΙΝΟ ΤΗΣ ΒΑΪΜΑΡΗΣ

4.1. Η εμπειρία της ασυνέχειας: η αρτηρία Κουρφύστερνταμ	59
4.2. Οριοθετημένες τάξεις: οι θύλακες του Βερολίνου της Βαϊμάρης	62
4.3. Υπερδομές	
Το πολύ μεγάλο εμπορικό	65
Ουρανοξύστης	70
Το σιδηροδρομικό τρίγωνο	73
4.4. Οι μή- τόποι του Βερολίνου: Προσωρινό- μόνιμο	75
4.5. Η Βερολινέζικη βιομηχανία της διασκέδασης	79

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	82
--------------	----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα ερευνητική εργασία επιχειρεί να περιγράψει τον τρόπο που χαρτογραφείται μια έφηβη μητρόπολη, όπως την χαρακτηρίζει ο Michael Hofmann, μέσα από τον αφηγηματικό λόγο του Joseph Roth. Η αφήγηση- χάρτης μας συστήνει το μητροπολιτικό Βερολίνο μέσα από δρόμους, τόπους, ιστορίες, ανθρώπους και αισθήματα. Ο κόσμος του Γιόσεφ Ροτ, ειπωμένος μέσα από το βιβλίο *Βερολινέζικα χρονικά | 1920-1933*, μας εξιστορεί την συχνά πικρή γεύση που του αφήνει ο περίπατος σε αυτή τη μεσοπολεμική νέα συνθήκη: τη μητρόπολη. Η αφηγηματική του γραμμή θα περάσει από τη γοητεία των νέων τεχνολογιών και υποσχέσεων αλλά και από τους μη-τόπους του Βερολίνου όπου κυριαρχούν η ανωνυμία, η προσφυγιά, οι δολοφονίες. Την προσοχή του Ροτ τραβούν οι απόκληροι της μητρόπολης, οι ανώνυμοι, οι άστεγοι, οι Εβραίοι, ενώ τον τρομάζει το οργανωμένο φαντασμαγορικό Βερολίνο της διασκέδασης, της αλλοτριωτικής μυθολογίας της κατανάλωσης, των συγκοινωνιών, των αυταρχικών κυβερνήσεων.

Η διαλεκτική ανάγνωση της πόλης μέσα από την περιπλάνηση και τον αφηγηματικό λόγο, φτιάχνουν τον χάρτη που δεν απεικονίζει τουριστικούς προορισμούς αλλά τόπους όπου ζουν, αναπνέουν άνθρωποι στις λεωφόρους, στα υπόγεια και στους ουρανοξύστες. Είναι μάλλον ένας άναρχος και αποσπασματικός χάρτης που αφήνει περιθώρια για ερωτήματα, αμφισβήτηση και βαθύτερη κατανόηση του δομημένου -και μη- περιβάλλοντος, που εμείς οι ίδιοι φτιάξαμε, και στο οποίο εμείς οι ίδιοι υποφέρουμε. Η λογοτεχνική αφήγηση βλέπει τον χώρο και τα κοινωνικά φαινόμενα σαν ένα αδιάσπαστο σύνολο και μέσα από την περιπλάνηση στην μητρόπολη αποκαλύπτεται με λέξεις ένα σύνολο σημασιών κρυμμένο στην κάθε μικρή γωνία της. Η περιγραφή του βιώματος στις μητροπόλεις, που είναι σήμερα το κέντρο των κοινωνικών μετασχηματισμών και διεκδικήσεων, φαίνεται να είναι ταυτόχρονα ο δείκτης και οι απαντήσεις στην κοινωνική αυτοματοποίηση και την αλλοτρίωση μέσα στο ψυχρό τους πρόσωπο.

Η εργασία εκτείνεται σε τέσσερις θεματικές ενότητες. Στην **πρώτη ενότητα** παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο η διαλεκτική ανάγνωση της πόλης μας συστήνεται μέσα από τον αφηγηματικό λόγο του Ροτ, απ' τον οποίο φτιάχνεται ο χάρτης της "πόλης ως κείμενο" με πρωταρχικό εργαλείο την περιπλάνηση. Τα υλικά στοιχεία της πόλης και οι άνθρωποί της είναι οι λέξεις και η γραμματική τους σύνταξη είναι το βίωμα που θα συνθέσει την πόλη-κείμενο. Ο Ροτ περιγράφει το τι βλέπει πίσω από τις εικόνες και από το στερεοτυπικό, μυθολογικά ενδεδυμένο περιεχόμενό τους μέσα από την συνοπτική περιγραφή που χωράει σε μια επιφυλλίδα εφημερίδας. Στην **δεύτερη ενότητα** "Μεγάλα συμβάντα- μικρές ιστορίες" θα αναλυθεί η δύναμη των μικρών συμβάντων στο να περιγραφεί η μεγάλη εικόνα της μητρόπολης. Το μικρό- επιμέρους της αχανούς μεγαλούπολης μέσα από την λογοτεχνική αφήγηση θα μπορέσει να αποκαλύψει ένα "όλον" μέσα από ιστορίες ανθρώπων, από

γρήγορες διαδρομές με τον ηλεκτρικό μέσα στην πόλη, ακόμα και από μια επιγραφή αναρτημένη στο τελευταίο βαγόνι ενός τρένου. Στην **τρίτη ενότητα** επιχειρείται η συσχέτιση της μητροπολιτικής εμπειρίας που περιγράφει ο Ροτ με τις οπτικές του Γκέοργκ Ζίμμελ που αναλύουν τον τρόπο με τον οποίο η προσωπικότητα υπάρχει και προσαρμόζεται στην ανωνυμία της μεγαλούπολης, τον τόπο όπου ο κυρίαρχος ψυχρός νόμος του χρήματος και των μηχανών αδιαφορεί για το ανθρώπινο πάθος. Στην **τέταρτη και τελευταία ενότητα** περιπλανώμαστε στις οριοθετημένες τάξεις του Βερολίνου μέσα από την ξεχωριστή επίσκεψη του Ροτ στην καθεμία, φτιάχνοντας τον χάρτη ενός αποσπασματικού- θυλακοποιημένου αστικού ιστού. Εδώ συναντάμε την αποξένωση της λειτουργικής διεκπεραίωσης και τους μηχανισμούς ελέγχου με εργαλείο την ομοιομορφία.

Στο σύνολο της εργασίας επιχειρείται μια παράλληλη κίνηση με την δομή της συνοπτικής, αποσπασματικής και στοχαστικής λειτουργίας της επιφυλλίδας. Σ'αυτήν την κατεύθυνση επιλέγονται προς παρατήρηση αποσπάσματα των επιφυλλίδων του Ροτ με κριτήριο τη σημαντικότητα τους στο να περιγραφεί ο γενικότερος τρόπος με τον οποίο παρατηρεί τη ζωή στην πόλη μέσα από την περιπλάνηση ενώ παράλληλα περιγράφονται συγγενείς οπτικές πάνω στα μητροπολιτικά φαινόμενα. Η εργασία έχει στόχο να αναδείξει τον ρόλο της λογοτεχνικής αφήγησης στην δημιουργία ενός αστικού χάρτη, ξεκομμένου από στείρες περιγραφές υλικών μερών και σχημάτων που αδυνατούν να συσχετιστούν με τις ανθρώπινες επιθυμίες και φαντασιώσεις της εκάστοτε εποχής. Μέσα από τον χάρτη των επιφυλλίδων του Ροτ η εργασία επιχειρεί να δείξει το πως ακόμα και μέσα από την σύντομη λογοτεχνική αφήγηση μπορεί να περιγραφεί ένα σύνολο φαινομένων και αντιφάσεων μιας αστικής συνθήκης και το πως αυτά τα φαινόμενα μέσα από τον στοχασμό της απομύθευσης φτάνουν στον πυρήνα της αναγκαίας σκέψης για την υπέρβαση των παθογενειών των μητροπόλεων.

Η θάλασσα
έγινε πια αυτό που λένε
«μια όμορφη ανάμνηση».
Έτσι, για να ζήσουμε τώρα
κάτω απ' το σκοτάδι του νέου ουρανού,
πρέπει να πούμε φάρους
τις φωτεινές επιγραφές
και προκυμαίες
τους δρόμους των μπορντέλων.
Όσο για ταξίδια και ναυάγια,
αρκεί ένα μπουκάλι
με φτηνό κρασί
και μερικά βαριά τσιγάρα.

Αργύρης Χιόνης, Προσαρμογή

Ernst Ludwig Kirchner- *Potsdamer Platz*

ΤΟ ΒΕΡΟΛΙΝΟ ΤΗΣ ΒΑΪΜΑΡΗΣ: ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ο όρος «Δημοκρατία της Βαϊμάρης» αναφέρεται στο σύντομο χρονικό διάστημα της γερμανικής ιστορίας από το 1918 έως το 1933, και κατά τα λόγια του Μάικλ Χόφμαν περιγράφεται ως ένα μεσοδιάστημα ασταθούς δημοκρατικής διακυβέρνησης. Ανάμεσα στη μοναρχία και στη δικτατορία, ανάμεσα σε δύο καταστροφικούς πολέμους η Βαϊμάρη χαρακτηρίστηκε από την πολιτική βία, τις δολοφονίες, τον πληθωρισμό, την ανεργία, την κρίση και την αστάθεια, έχοντας παράλληλα ως στολίδι της το Βερολίνο. Το Βερολίνο υποσχόταν μια πολιτιστική άνοιξη στους ανθρώπους της τέχνης και της διανοήσης με τις ορχήστρες, τις 120 εφημερίδες και τις 140 θεατρικές σκηνές, αλλά παράλληλα ήταν η πόλη -όπως και οι υπόλοιπες παγκοσμίως- μεγαλούπολεις της εποχής- του χρηματιστήριου, του εμπορίου, των υπόγειων διαβάσεων και σήραγγων.¹ Στην αντίπερα όχθη της μυθικής φαντασμαγορίας και των υποσχέσεων, το Τρίτο

I Roth Joseph, *Βερολινέζικα χρονικά* | 1920-1933, Αθήνα 2016, εκδόσεις Άγρα σελ. 12-13

Ράιχ ήταν πια ορατή απειλή στο Βερολίνο, όπου στο τέλος του βιβλίου ο συγγραφέας σχολιάζει το κάψιμο των βιβλίων των Εβραίων συγγραφέων από τους Ναζί. Ανάμεσα στα βιβλία που έκαψαν ήταν και τα δικά του. Ο Ροτ αναρωτιέται αν οι Εβραίοι αλλά ακόμα και οι Γερμανοί συγγραφείς ένιωσαν ποτέ οικεία στη Γερμανία του Τρίτου Ράιχ, τον τόπο όπου οι διανοούμενοι αισθάνονταν πάντα ξένοι, απάτρηδες στο βασίλειο της τεχνολογίας, των παρελάσεων και της "Προσοχής!". Από το Δεύτερο Ράιχ είχε επιβληθεί, όπως λέει, «η κυριαρχία των φυσικών, υλιστικών και στρατιωτικών δυνάμεων επί της πνευματικής ζωής, από τη στιγμή που ο τύπος του δεκανέα καθιερώθηκε και αναγνωρίστηκε απ'όλον τον κόσμο ως το πρότυπο του Γερμανού (...)»²

Το Βερολίνο της Βαϊμάρης ίσως είναι η μητρόπολη- παράδειγμα η οποία συμβαδίζει με την εξέχουσα τεχνολογική πρόοδο της περιόδου. Το Βερολίνο είναι για τον Γκέοργκ Ζίμμελ το πραγματικό *genius loci* της νεωτερικότητας, ο τόπος που γίνονται ορατές οι οξύτερες εκδηλώσεις του φαινομένου της μητροπολιτικής ανάπτυξης.³ Η πόλη γίνεται το νέο «κοινωνιολογικό μέγεθος», μέσα από το οποίο εστιάζοντας στην καθημερινότητα του κοινωνικού προσεγγίζονται οι φυγόκεντρες τάσεις της νεωτερικότητας. « Στη σκέψη του Ζίμμελ οι έννοιες της αμοιβαιότητας ή της ανταλλαγής συνιστούν λεπτό χειρουργικό εργαλείο για την ανατομία της ζωής στην πόλη και την ανακάλυψη των μικρόκοσμων που την απαρτίζουν. »⁴ Σ' αυτήν την κατεύθυνση, με τη δική του, λογοτεχνική σκοπιά ο Ροτ παρατηρεί τις σχέσεις των ανθρώπων και τη σχέση τους με τα αντικεί-

2 Ό.π., σελ. 247-248

3 Simmel George, *Μητροπολιτική αίσθηση*, Αθήνα 2017, εκδόσεις Άγρα, σελ.9

4 Simmel Georg, *Περιπλάνηση στη νεωτερικότητα*, Αθήνα 2004, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.33

μενα στην χαώδη νέα πραγματικότητα, βάζοντας στο μικροσκόπιο την κάθε μικρή ή μεγάλη κίνηση της καθημερινότητας. Εστιάζει στον «ξένο», στο «περιθώριο», στις φυσιογνωμίες των ανθρώπων, στις επιθυμίες τους πίσω από την κάθε τους κίνηση, στους μύθους πάνω στους οποίους χτίζονται οι υπερδομές, στις συλλογικές φαντασιώσεις της νεωτερικότητας. Ο Ροτ στέκεται ξύπνιος ως προς τις αισθήσεις του περπατώντας μέσα σ' έναν κόσμο που κινδυνεύει να παραδοθεί στην αλλοτριωτική μυθολογία της κατανάλωσης και της προόδου, και επιχειρεί να χαρτογραφήσει το τοπίο της ηθικής χρεοκοπίας και της απατηλής ομορφιάς της πόλης, δίνοντάς μας ένα πορτραίτο της σε εκείνη την κομβική στιγμή για την ιστορία της. Τα εσωτικά τοπία του Ροτ μας δίνουν τη δυνατότητα να δούμε μια εικόνα της πόλης αθέατη με το γυμνό μάτι.

Υπάρχουνε κάτι τοπία σκοτεινά, τυφλών τοπία, που μόνο ψαύοντας τα ανακαλύπτεις. Με τα μάτια ανοιχτά, τρόπος να δεις κανέναν δεν υπάρχει, γιατί 'ναι μυστικά τοπία και το φως κρατούν μακριά απ'την περιοχή τους. Μονάχα ψαύοντας μπορείς να τα χαρείς ή, μάλλον, ένα μέρος τους μονάχα να χαρείς μπορείς, γιατί είναι απέραντα τοπία, μυστικά, εσωτικά τυφλών τοπία.

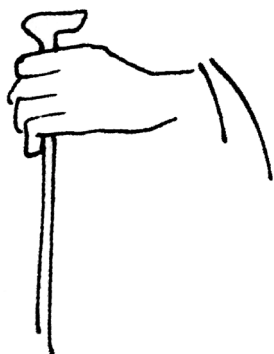
Αργύρης Χιόνης, *Εσωτικά τοπία*, 1991

Ι : Η ΠΟΛΗ ΩΣ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ι.1. Ο Γιόσεφ Ροτ : μεταξύ λογοτεχνίας και δημοσιογραφίας

Ι.2. Η περιπλάνηση ως ανάγνωση της πόλης

Ι.3. Αφηγηματικά τοπία

Gi
38

ο Γιόσεφ Ροτ, σκίτσο του Bil Spira (Willy Freier), Παρίσι 1938

1.1. Ο Γιόσεφ Ροτ: μεταξύ δημοσιογραφίας και λογοτεχνίας

Ο Γιόσεφ Ροτ (1894-1939) ήταν Αυστριακός συγγραφέας και δημοσιογράφος, εβραϊκής καταγωγής. Υπήρξε άνθρωπος των εφημερίδων, και όπως αναφέρει ο Μάικλ Χόφμαν, δια βίου αναγνώστης, διανοητής και απολογητής του Τύπου.⁵ Ο συγγραφέας θα περάσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του περιπλανώμενος, εκπατριζόμενος απανωτές φορές και η βαθιά, λεπτομερής και πολυεπίπεδη παρατήρηση των μικρών και των μεγάλων κινήσεων της ζωής και των ανθρώπινων αντιφάσεων θα είναι από τα κύρια χαρακτηριστικά ολόκληρου του συγγραφικού του έργου. Η πατρίδα για την ζωή του Ροτ είναι τα ξενοδοχεία και οι εφημερίδες.⁶

⁵ Ό.π., σελ. 15

⁶ από τα σχόλια της μεταφράστριας του Ροτ, Μαρίας Αγγελίδου, στην

Ο Ροτ στο Βερολίνο έζησε ως επί το πλείστον σε ξενοδοχεία και σε σπίτια φίλων από το 1920 έως το 1925, ενώ μέχρι την άνοδο των Ναζί το 1933 επισκεπτόταν συχνά την πόλη ενώ ζούσε στο Παρίσι. Το βιβλίο *Βερολινέζικα χρονικά| 1920-1933* είναι ένα σύνολο επιφυλλίδων- δημοσιογραφικών κειμένων· η επιφυλλίδα για τον συγγραφέα είναι το “κυρίως πιάτο” των εφημερίδων της εποχής. Οι επιφυλλίδες (feuilletons) της Βαϊμάρης, αποτέλεσαν δημοφιλή γραφή στην οποία αποτυπώνεται το μεταπολεμικό Βερολίνο σαν “Πόλη ως Κείμενο”⁷, ενώ αναλύονται σαν λογοτεχνικό είδος περισσότερο παρά σαν δημοσιογραφικό. «Η πόλη ως κείμενο εμφανίζεται μέσα από μια σειρά από μορφές γραφής, όπως η πρόζα, η ποίηση, η δημοσιογραφία ή οποιασδήποτε άλλης μορφής λογοτεχνικών κειμένων όπως τα γράμματα, συνοπτικές περιγραφές και ημερολόγια».⁸ Σε γενικές γραμμές οι επιφυλλίδες μπορούν να προσδιοριστούν ως δημοσιογραφικά κείμενα που περιγράφουν με λογοτεχνικό ύφος το πρόσωπο της εποχής τους. Είναι κατά κάποιο τρόπο η γραφή των μεγάλων ιστοριών σε μικρή φόρμα· για τον Uecker η επιφυλλίδα βρίσκεται μεταξύ λογοτεχνίας και δημοσιογραφίας, για τον Schultz είναι ένα “λογοτεχνικό ρεπορτάζ”.⁹

Συχνά οι επιφυλλίδες αναπτύσσονται σε αφηγηματικές γραμμές που περιλαμβάνουν σκηνικά, πλοκή, δραματουργική σύνθεση, και ίσως και σασπενς, ενώ ο συγγραφέας τους προσομοιάζει τους ρόλους είτε του πλάνη (flâneur), είτε ενός κριτικού,

διαδικτυακή εκδήλωση με τίτλο “Αφιέρωμα στον Γιόσεφ Ροτ| ΙΑΝΟΣ”, 3/4/2021

7 Mossop Frances, *Mapping Weimar Berlin: Representations of Space in the Feuilletons of Joseph Roth, Gabriele Targel and Kurt Tucholsky*, 2012, διδακτορική διατριβή, University of Exeter, σελ.9

8 Ό.π., σελ. 11

9 Ό.π., σελ. 25, 30

κωμικογράφου, σχολιαστή.¹⁰ Η ζωή της πόλης εμφανίζεται στις επιφυλλίδες μέσα από γενικεύσεις, συσχετίσεις και μεταφορές. Η επιφυλλίδα του Ροτ έχει ως βασικό στοιχείο της αυτή την ανατρεπτικότητα· το μικρό εμφανίζεται ως μεγάλο και το πελώριο ως μικροσκοπικό, και η γραφή γι' αυτόν είναι εν γένει ένα εργαλείο ανάγνωσης και κατανόησης του κόσμου. Όπως ο ίδιος έχει πει, καταλαβαίνει κανείς τον κόσμο μόνο όταν κρατάει στο χέρι μολύβι και πρέπει να γράψει γι' αυτόν.¹¹

Η σημειωτική των πόλεων στις επιφυλλίδες εμφανίζεται με διάφορους τρόπους· για παράδειγμα ως “θάλασσες σπιτιών”, “ερήμους από μπετόν”, “κοραλλιογενείς ύφαλοι”, και λοιπά.¹² Άλλοτε η πόλη παρομοιάζεται με τον ανθρώπινο οργανισμό και οι δρόμοι, οι ράγες των τρένων είναι οι αρτηρίες ή φλέβες που οδηγούν στην καρδιά της πόλης, ενώ άλλοτε το νευρικό μας σύστημα παρομοιάζεται με αυτό των ορατών -και μη- δικτύων τηλεπικοινωνιών και της ροής του ηλεκτρισμού, που δίνουν τους παλμούς της ζωής στην πόλη. Μέσα από τα κείμενα αυτά εμφανίζεται η διττή φύση της αναδυόμενης μητρόπολης: από τη μία ο τόπος της υποσχόμενης προόδου της νεωτερικότητας στην οποία λαμβάνουν χώρα όλες οι εμπορικές, κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, και από την άλλη ο κίνδυνος μετατροπής της νέας ζωής σε μια έρημο όπου θριαμβεύει η τεχνολογία και το χρήμα έναντι της ανθρώπινης παρουσίας και της αρμονικής συνύπαρξής της με την ίδια της την φύση.

10 Ό.π., σελ. 37

11 Roth Joseph, *Βερολινέζικα χρονικά* | 1920-1933, Αθήνα 2016, εκδόσεις Άγρα, σελ. 21

12 Mossop Frances, *Mapping Weimar Berlin: Representations of Space in the Feuilletons of Joseph Roth, Gabriele Target and Kurt Tucholsky*, 2012, διδακτορική διατριβή, University of Exeter, σελ.40

1.2. Η περιπλάνηση ως ανάγνωση της πόλης

Διαβάζοντας τα “κείμενα της πόλης” (ή αλλιώς την πόλη ως κείμενο) και αποκωδικοποιώντας τη σημειωτική της συναντάμε και τη φιγούρα του πλάνη- flâneur, μιας σημαντικής πολιτιστικής- ιστορικής φιγούρας του 19ου αιώνα.

Η περιπλάνηση για τον Μπένγιαμιν είναι μια τέχνη. Ο flâneur, πλάνης, στοχαστής, ή αλλιώς “βοτανολόγος της ασφάλτου”, στον άσκοπο περίπατό του γίνεται το ανθρώπινο ισοδύναμο της οπτικής πολυπλοκότητας που ενέχεται στην εμπειρία της αστικής συνθήκης. Με άλλα λόγια είναι το υποκείμενο που εξερευνεί το αστικό τοπίο και εμπνέεται από τις εντάσεις των τυχαίων συναντήσεων. «Ο παρατηρητής», λέει ο Μπωντλαίρ, «ει-

ναι ένας πρίγκιπας που χαίρεται παντού το ινκόγκνιτό του.»¹³ Την έννοια του *flâneur* εισήγαγε ο Σαρλ Μπωντλαίρ το 19^ο αιώνα, θέλοντας να περιγράψει εκείνον τον περιπλανώμενο θεατή της νεωτερικότητας. Ο Μπωντλαίρ είναι, για τον Μπένγιαμιν, ο ονειροπόλος που παρατηρεί τα φαινόμενα της μοντέρνας ζωής με τα μάτια ανοιχτά. Η λογοτεχνία της περιπλάνησης γίνεται μια αχρονική, αυτοβιογραφική περιγραφή της αισθητηριακής εμπειρίας του εκάστοτε συγγραφέα.

Όπως περιγράφει ο Κρακάουερ «Δεν μπορεί να αγνοηθεί το ότι υπάρχουν τέσσερα εκατομμύρια άνθρωποι στο Βερολίνο. Από την απόλυτη ανάγκη της κυκλοφορίας τους μεταμορφώνεται η ζωή του δρόμου αναπόφευκτα στον δρόμο που περιέχει τη ζωή, ενώ ρυθμίσεις εισβάλλουν ακόμα και στον ιδιωτικό χώρο της κατοικίας.» Ο δρόμος -και αυτός που έχει ζωή αλλά και αυτός που είναι η ζωή- γίνεται ο τόπος που κανείς αντιλαμβάνεται τη δημόσια σφαίρα της Βαϊμάρης.¹⁴ Η περιπλάνηση στους δρόμους της μεγαλούπολης γίνεται το εργαλείο ανάγνωσης της νεωτερικής εμπειρίας.

Ο Franz Hessel στο έργο του *Spazieren in Berlin* θέτει σε αμφισβήτηση τους κοινωνικά προκαθορισμένους σκοπούς και τον ορθολογισμό της νέας συνθήκης, περπατώντας τους δρόμους του Βερολίνου και διαβάζοντάς τους σαν ένα κείμενο. Όπως γράφει : «Η περιπλάνηση είναι ένας τρόπος ανάγνωσης του δρόμου, στον οποίο τα πρόσωπα των ανθρώπων, οι διαφημίσεις, οι βιτρίνες, οι καφετέριες, τα αυτοκίνητα, οι γραμμές, τα δέντρα γίνονται μια σειρά από γράμματα, που ενωμένα σχηματίζουν λέξεις, προτάσεις, και σελίδες ενός βιβλίου που είναι

13 Μπένγιαμιν Βάλτερ, *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, Αθήνα 1994, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 49

14 Gleber Anke, *The art of talking a walk*, Princeton 1999, Princeton University Press, σελ.44

πάντα καινούριο. Για να περιπλανηθεί κάποιος, δεν πρέπει να έχει τίποτα πολύ συγκεκριμένο στο μυαλό του.»¹⁵ Η γραφή στήνει την πόλη σαν κείμενο, και η περιπλάνηση γίνεται πρακτική ανάγνωσης της πόλης. Γίνεται αφορμή να ειπωθούν όλες εκείνες οι στιγμιαίες εκφορτίσεις που προκαλούν οι αντιφατικές εικόνες, που βρίσκονται παντού. Σε μια μικρή γωνιά, σε ένα κατώφλι, στην πίσω κρυμμένη αυλή, και όχι εκεί που ο κυρίαρχος λόγος εντοπίζει το κέντρο της προσοχής. Το επίκεντρο της προσοχής μετατοπίζεται από τις χαρακτηριστικές τοποθεσίες που φτιάχνουν οι σύγχρονοι μύθοι της νεωτερικότητας, σε οτιδήποτε δε θα δίναμε ποτέ σημασία.¹⁶

Όπως σημειώνει ο Ροτ: «Η μικρότητα των μερών προβάλλει πιο εντυπωσιακή από τον μνημειώδη όγκο του συνόλου. Δεν αντιλαμβάνομαι πια τη μεγάλη χειρονομία του ήρωα της παγκόσμιας σκηνης. Εγώ κάνω τον περίπατό μου.»¹⁷ Ο πλάνητας Ροτ κοντοστέκεται εκεί που οι γύρω του περνούν βιαστικά να διαβάσει αυτά που βλέπει, αυτά που αισθάνεται στη συνάντησή του με τους ανθρώπους και τους μύθους της πόλης. Στέκεται στην κατάλληλη απόσταση από την οποία μπορεί να παρατηρεί και να ανακαλύπτει, αλλά και να είναι αρκετά κοντά ώστε να αφήνει την πόλη να επιδρά πάνω του χωρίς απλά να την αποστρέφεται. Αναζητά την εμπειρία της πόλης στο ενδιάμεσο των συναντήσεων, στον στοχασμό με αφορμή τις εικόνες, στις συνομιλίες του με τους ανθρώπους, στην επιγραφή του τελευταίου βαγονιού ενός τρένου.

¹⁵ Ό.π., σελ. 65 (ελεύθερη μετάφραση)

¹⁶ Μπένγιαμιν Βάλτερ, *Μονόδρομος*, Αθήνα 2004, Εκδόσεις Άγρα, σελ. 159

¹⁷ Roth Joseph, *Βερολινέζικα χρονικά | 1920-1933*, Αθήνα 2016, εκδόσεις Άγρα, σελ. 29

Περίπατος

(1921)

ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΒΛΕΠΩ ΕΙΝΑΙ ἡ γραμμούλα, τὸ γελοῖα ἀσήμαντο σημάδι στὸ πρόσωπο τοῦ δρόμου καὶ τῆς μέρας. Ἕνα ἄλογο, πού μὲ σκυφτὸ τὸ κεφάλι κοιτάζει τὴ γεμάτη σακούλα μὲ τὴ βρόμη του, ζεμένο μπροστά στὴν ἄμαξα πού σέρνει – καὶ δὲν ξέρει ὅτι στὴν ἀρχὴ τ' ἄλογα εἶχαν ἔρθει στὸν κόσμο χωρὶς ἄμαξες δεμένες πίσω τους· Ἕνα παιδί στὴν ἄκρῃ τοῦ δρόμου, πού παίζει μὲ τοὺς βόλους του παρακολουθώντας τὴ γεμάτη σκοπὸ καὶ νόημα φασαρία τῶν μεγάλων, ἐνῶ ξεχειλίζει τὸ ἴδιο ἀπὸ τὴν ὀρμέφυττῃ τάση γιὰ τεμπελιά, δὲν ὑποψιάζεται ὅτι ἐνσαρκώνει ἤδη τὴν τελειότητα τῆς πλάσης – ἀπεναντίας ἀνυπομονεῖ νὰ μεγαλώσει· ἕναν ἀστυφύλακα, πού φαντάζεται πῶς εἶναι τὸ κέντρο τῆς ἡσυχίας μέσα στὴ δίνη τῶν συμβάντων, ἡ στήλῃ κάποιας δύναμης πού βάζει τάξη καὶ σειρὰ στὸν κόσμο – ἐχθρὸς τοῦ δρόμου, τοποθετημένος ἐκεῖ γιὰ νὰ τὸν ἐπιτηρεῖ καὶ νὰ εἰσπράττει ἀπ' αὐτὸν τὸ φόρο τὸν ὀφειλόμενο στὸ πνεῦμα τοῦ νόμου. Μιὰ κοπέλα βλέπω στὸ κάδρο ἀνοιχτοῦ παράθυρου, ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τοῦ κτιρίου, ὅλο λαχτάρα νὰ λευτερωθεῖ ἀπὸ τὸ σφιχταγκάλισμα τοῦ τοίχου, πού εἶναι ὁ κόσμος τῆς.

1.3. Αφηγηματικά τοπία

Ο συγγραφέας περιγράφει αυτό που βλέπει, ενώ παράλληλα η αφήγηση της εικόνας συνυφαίνεται με τον στοχασμό για την ίδια την εικόνα. Η θεατρικότητα της εικόνας μας αποδίδεται όχι από την εμβάθυνση της αναπαραστατικής της δύναμης, αλλά από εκείνο που δεν αναπαρίσταται.¹⁸ Η εικόνα μετατρέπεται σε στοχαστική εικόνα, εικόνα-σκέψη. Ο περίπατος του Ροτ εκτυλίσσεται στην αφήγηση όχι ως υπόδειξη μιας αναπαραστατικής κλειστότητας αλλά σαν ένα σύνολο αφηγηματικών εικόνων-σκηνών που κοιτούν προς ένα αλλού. Οι σκηνές γίνονται μορφές προς κάτι και όχι μορφές του κάτι ως αυτό καθ'αυτό. Κοιτώντας προς εκείνο το αλλού οι εικόνες μας αποκαλύπτουν όχι κάποια βαθύτερα μυστικά που φέρουν οι ίδιες αλλά έναν τρόπο να σκεφτόμαστε με αφορμή αυτές, πέρα από αυτές. Όπως και οι εικόνες-σκέψεις του Αντόρνο και του Μπένγιαμιν

¹⁸ Σταυρίδης Σταύρος, *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, Αθήνα 2010, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.183

(Denkbilder), δεν μας εκφράζουν ό,τι είναι ήδη γνωστό.¹⁹ Είναι ένας τρόπος να εκδηλωθεί ένας στοχασμός πάνω στην εικόνα και με αφορμή την εικόνα. Γεννιέται εκεί ένα πεδίο δράσης το οποίο αναζητά μέσω των εικονιστικών συσχετίσεων να ανακαλύψει ένα πεδίο δυνατοτήτων, ένα σταυροδρόμι και όχι ένα τέρμα.

Μια σκέψη που θέλει να κατανοήσει τον κόσμο δεν χρησιμοποιεί τις εικόνες για να γίνει σαφής, αλλά αρθρώνεται από εικόνες, οι οποίες δεν μεσολαβούν ανάμεσα στους στοχασμούς αλλά είναι οι ίδιες ένας τρόπος σκέψης.²⁰ Παρόμοια γραφή δοκιμάζει και ο Μπένγιαμιν στα πορτρέτα των πόλεων, μια γραφή που δείχνει με εικόνες-στοχασμούς. Εικόνες- στοχασμοί, δείγματα και δείκτες της νεωτερικότητας, χαρτογραφούν μια πόλη ως ζώσα πραγματικότητα και ως δυνατότητα. Το ενδεχόμενο να υπάρχει ένας κόσμος πέρα από αυτόν που τώρα βλέπω, είναι η βάση της αφήγησης του Ροτ. Ο αστερισμός των εικόνων του συγγραφέα μας αποκαλύπτει το Βερολίνο που θα μπορούσε να είναι και όχι το Βερολίνο που είναι, δηλαδή εκείνο ενός τουριστικού οδηγού. Μέσα από την αναζήτηση της φυσιογνωμίας των ανθρώπων και των αντικειμένων μας αποκαλύπτεται η ιδιαιτερότητα, η απόλυτη διαφορά μέσα στο πλήθος των εικόνων και των εμπειριών της μεγαλούπολης. Ο Ροτ αναζητά και περιγράφει τις εικόνες της πόλης που είναι ικανές να αναθεωρήσουν το συνεχές που υπόσχεται η μυθική φαντασμαγορία της καπιταλιστικής ανάπτυξης σ' ένα από τα μεγαλύτερα κέντρα της. Η εικόνα γι' αυτόν είναι το φωτογραφικό στιγμιότυπο της ψυχής των ανθρώπων που αναπνέουν και μαγεύονται από τη μητρόπολη και τις υποσχέσεις της.

19 Ό.π., σελ.157

20 Μπένγιαμιν Βάλτερ, *Μονόδρομος*, Αθήνα 2004, Εκδόσεις Άγρα, σελ. 154

2 : ΜΕΓΑΛΑ ΣΥΜΒΑΝΤΑ- ΜΙΚΡΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

2.1. Εικόνες- δείκτες του κοινωνικού

2.2. Μικρές ηθογραφικές σκηνές

2.3. Ταξίδι μέσα στην πόλη

2.4. Οι επιβάτες με βαριές αποσκευές

2.1. Εικόνες- δείκτες του κοινωνικού

Η τέχνη της περιπλάνησης, για τον Μπένγιαμιν, βρίσκεται στην ικανότητα να βλέπει και να αναγνωρίζει κάποιος τις εικόνες-δείκτες του κοινωνικού.²¹ Η ζωή της πόλης δεν βρίσκεται μόνο στην υλικότητα των αντικειμένων, των κτιρίων ή των φυσικών στοιχείων αλλά και στην εκδήλωση των συμπεριφορών.²² Η πόλη δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τους ανθρώπους της. Η μορφή της, είναι ένα κοινωνιολογικό φαινόμενο και όχι ένας φυσικός χώρος με συγκεκριμένα όρια ή ένα συνονθύλευμα αντικειμένων.²³ Όπως εξηγεί ο Ζίμμελ στην κοινωνιολογία του χώρου, η πόλη δεν είναι μια χωροταξική οντότητα με κοινωνικές προεκτάσεις, αλλά μια κοινωνιολογική οντότητα η οποία

21 Ό.π., σελ.159

22 Συλλογικό, *Βάλτερ Μπένγιαμιν, Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*, Αθήνα 2007, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 252

23 Simmel Georg, *Μητροπολιτική αίσθηση*, Αθήνα 2017, εκδόσεις Άγρα, σελ. 10

διαμορφώνεται χωρικά. Ο περιπλανώμενος Ροτ μας εξιστορεί τις συμπεριφορές ανθρώπων που πλέκουν την ιδιαιτερότητα των εκφράσεων της ζωής στη μητρόπολη: ένας σπιούνος, ένας διαρρηκτής στο Καφέ Ντάλλες, η Ρεγγίνε στο καπηλειό του Άλμπερτ, η Πάουλα και ο νταβατζής της, είναι πρόσωπα του Βερολίνου. Ο Ροτ ξέρει ποιος συχνάζει που, μας περιγράφει το ρυθμό της ζωής στα καπηλειά και στα καταγώγια, τις συνήθειες των ανθρώπων και τις ιδιαιτερότητες των αντικειμένων τους. Το κουτί με τα πούρα, όπως λέει, είναι το σύμβολο των διαρρηκτών, «γιατί στον κόσμο των καταγωγών ακόμα και τα σύνεργα της διάρρηξης έχουν τα δικά τους παρατσούκλια.»²⁴ Αυτές οι αιφνίδιες ανακαλύψεις στο περιθώριο της πόλης είναι οι εικόνες- δείκτες που αποκαλύπτουν τα ιερογλυφικά του κοινωνικού μέσα από τις αναμετρήσεις των ανθρώπων με τις ήττες τους, τα ξαστοχημένα όνειρα και τις προσδοκίες τους.

Στεκόμενος απέναντι στην ανωνυμία της μεγαλούπολης, ο Ροτ παρατηρεί και σχετίζεται με τα πρόσωπά της, αντιστέκεται στην αδιαφορία και την λήθη που περιμένει τους χιλιάδες “χωρίς όνομα”, όπως λέει. Δίνει όνομα στο καθετί και στον καθέναν, συνομιλεί με τον κόσμο των ανθρώπων και των αντικειμένων-συμβόλων τους. Το πρόσωπο του Βερολίνου αποτυπώνεται στις φαρδιές τσέπες των ζητιάνων, στις φρικιαστικές εκφράσεις των νεκρών στις φωτογραφίες της αστυνομικής διεύθυνσης, στα χρυσά δόντια της Έρνας που χαμογελά για να τα δείχνει ακόμα και όταν την χτυπούν. Οι δείκτες του κοινωνικού για τον Ροτ είναι οι ιστορίες των ανθρώπων που ζουν στο μεγάλο περιθώριο της μεγάλης πόλης, και που είναι όπως λέει, οι “ανώνυμοι νεκροί” της.

24 Roth Joseph, *Βερολινέζικα χρονικά* | 1920-1933, Αθήνα 2016, εκδόσεις Άγρα, σελ. 67

2.2. Μικρές ηθογραφικές σκηνές

Ο έτοιμος για καβγά κοκκινόξανθος άντρας μπαίνει στο κουρείο. Πετάει με φόρα το καπέλο του στην κρεμάστρα, χτυπάει με δύναμη στον ώμο έναν από τους πελάτες. Μιλάει δυνατά και εξιστορεί σαν να συνεχίζει μια προηγούμενη κουβέντα.

«Όσο πιό βόρεια ανεβαίνει κανείς τόσο πιό έθνικιστές είναι οι άνθρωποι. Και όσο πλησιάζει ή Ήμέρα της Σημαίας, ή προπαγάνδα στο Άμβουργο φουντώνει. Θα τὸ δείτε. Ἀρχισε καὶ δὲν σταματάει! Ἐμπρός!»

Οἱ φράσεις του γίνονται σύντομες, κοφτές, στριμώχνει τὰ υποκείμενα, οἱ λέξεις του βγαίνουν καμαρωτές, μὲ τὸ στῆθος προτεταμένο, παρελαύνουν: ἔν δύο, ἔν δυό. Φρίκη.

Κι ὅσο πιό νότια κατέβει κανείς, σκέφτομαι, ὅσο πιό δυτικά τραβήξει, ὅσο πιό ἀνατολικά – τὸ ἴδιο εἶναι. Παντοῦ ἔθνικιστές εἶναι οἱ ἄνθρωποι. Γιατὶ παντοῦ βλέπεις αἷμα.

Ὁ κοκκινόξανθος κύριος σκότωσε μὲ τίς βροντερές του φράσεις τὸ μουρμουριστὸ τραγούδι τοῦ καλοκαιριοῦ μέσα στοῦ κουρείο. Ἡ φωνή του χτυπάει, τρίζει σὰν κίτρινη ἀνεμοδούρα στὸν ἀέρα.

«Θὰ ξαναπαῦτε σίγουρα, κύριε Τρίσκε; Ἀ! Ὅταν καλέσουν; Ἐ, βέβαια! Ποιὸς δὲν θὰ πάει! Καὶ σᾶς λέω: Ἀρχισε! Ἐρχεται! Καὶ δὲν σταματάει!»

Τὰ λόγια του κρότου, χτυποῦν, σκᾶνε. Ὅμοβροντίες, ὀβίδες, βομβαρδισμοί, πυρὰ κατὰ βούληση τινάζονται ἀπὸ τὸ λαρύγγι του. Παγκόσμιοι πόλεμοι μουγκρίζουν μέσα στοῦ στῆθος του.

Ο άντρας προκαλεί τη σιωπή στο κουρείο. Κανείς δε μιλάει. Όλοι τρομάζουν. Ἐίχε βρεθεῖ στον πάτο λέει, ἀλλὰ δουλεύο-

ντας σκληρά βρέθηκε πάνω- πάνω. Η ταπείνωση εξαγνίζεται με την σκληρή δουλειά. Η ελευθερία αποκτιέται, δεν εννοείται. Πρέπει να δουλέψεις σκληρά. Μάλλον ένας νεογέννητος οπαδός του "arbeit macht frei". Είναι ευσυνήδειτος, δουλεύει και αντικαθιστά εκατό τεμπέληδες, η πρόθεσή του είναι να ωφελήσει την κοινωνία.

Είναι τὸ τέλειο παράδειγμα, βγαλμένος μέσα ἀπὸ τὸ σχολικὸ βιβλίο. Δὲν ἀναβάλλει τίποτα γι' αὐριο. Ἡ ζωὴ του εἶναι πεδίο δράσης – καπνιά στὴν καμινάδα, βρόμα στοὺς ὑπονόμους, πριόνι ποὺ λαχανιάζει.

Ὅχι κινητήρας, ποὺ μουγκρίζει· οὔτε ἱμάντας, ποὺ γυρίζει· οὔτε ποδοβολητὸ ἀλόγων. Σκαφτιάς στὰ ὀχυρώματα εἶναι· ὁ κόφτης τῶν συρματοπλεγμάτων· ἡ ἐλαφρόπετρα· τὸ ἐντομοκτόνο· ἡ μηχανὴ τοῦ καφέ· ὁ ἀναπτήρας ποὺ πάντα ἀνάβει· τὸ φιτίλι τὸ στεγνό. Αὐτά. Αὐτὰ μόνο.

Εἶναι ἐχθρὸς μου ἀπὸ παλιά, ἀπὸ πάντα. Εἶναι ἡ θεία, ποὺ κάθε σαββατόβραδο μ' ἔπλενε μὲ τὴ βούρτσα τὴ σκληρή. Εἶναι ἡ βούρτσα.

Εἶναι ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ τὸ καθῆκον, τὸ δυσάρεστο, τὸ ἐνοχλητικὸ, τὸ ἀνυπόφορο πρέπει.

Δὲν εἶναι μοχθηρὸς ἄνθρωπος. Εἶναι κάτι χειρότερο: Εἶναι ἀπ' αὐτοὺς ποὺ μοχθοῦν – ποὺ μόνο μοχθοῦν.

Μια τέτοια φιγούρα αποκαλύπτει μια πλευρά του χαρακτήρα αυταρχικοποίησης που ἤδη ἔχει γεννηθεῖ στο Βερολίνο. Το «πρέπει» καὶ ο μὸχος ἀνάγονται σε ὑψιστες ἀξίες για να μπορέσει κανεὶς να επιβιώσει, να αποφύγει τον τρόπο των χαμηλῶν στρωμάτων της κοινωνίας καὶ της ἀπαξίωσης. Ο Ροτ μιλάει για τοὺς οἰωνοὺς του ἀνερχόμενου ναζισμοῦ μέσα ἀπὸ παραδείγματα της καθημερινῆς ζωῆς της πόλης, καὶ ἐκκινώ-

ντας από την κριτική της υφιστάμενης κοινωνικής μορφής του «δεκανέα», όπως προαναφέρθηκε, δείχνει τον κόσμο ο οποίος αλλάζει και με ταχύ ρυθμό φοράει το πρόσωπο του εθνικισμού. Η ιστορία του κοκκινόξανθου άντρα καταφέρνει να συμπυκνώσει τα χαρακτηριστικά μιας ολόκληρης εποχής, και η περιγραφή του Βερολίνου δε θα μπορούσε να αγνοήσει αυτό το κοινωνικό πρόσωπο πάνω στο οποίο βασίζεται ο σχεδιασμός της ανοικοδόμησης της πέτρινης πόλης του Τρίτου Ράιχ, όπως την χαρακτηρίζει ο συγγραφέας. «Το πως η απολυταρχία και η διαφθορά, η τυρρανία και η σπέκουλα, οι ξυλοδαρμοί και η αισχροκέρδεια στην αγορά της γης, η βία και η δίψα για αθέμιτο πλουτισμό, η μασκαράτα μιας αυστηρής νομιμότητας και η πραγματικότητα της ασυγκράτητης απάτης σκάβουν χέρι με χέρι τα θεμέλια και στρώνουν τους δρόμους (...), το πως τελικά από άγνοια, κακογουστιά, δυσπραγία, κακία, κι από τα σπάνια ευνοϊκά χαμόγελα της τύχης, χτίζεται η πρωτεύουσα του Γερμανικού Ράιχ (...)»²⁵

25 απόσπασμα από το βιβλίο του Werner Hegenmann, *Βερολίνο, Πέτρινη πόλη*, ό.π. σελ. 147

2.3. Ταξίδι μέσα στην πόλη

Το ταξίδι με τον ηλεκτρικό μέσα στην πόλη είναι για τον Ροτ μια συλλογή εμπειριών και αποκαλύψεων. Η αφήγηση του θα διηγηθεί με αφορμή την εγγύτητα του τρένου στις πίσω αυλές των σπιτιών, τα οικεία που μοιάζουν να έχουν καταχωνιαστεί πίσω από εκείνους τους ψηλούς τοίχους με τις μεγάλες ταμπέλες των διαφημίσεων.

Ὁ σφυγμός τῆς ζωῆς
χτυπάει μέσα ἀπὸ τὶς χαραμάδες καὶ τοὺς πόρους τοῦ βου-
βοῦ τοίχου, διαπερνάει τὴν τσίγκινη πινακίδα τῆς Σοκο-
λάτας Σαρόττι, χτυπάει τὰ παράθυρα τοῦ τρένου καὶ δίνει
στοὺς ἤχους τοὺς ἀνθρωπιὰ καὶ ζωντάνια· ἄθελά σου τεν-
τώνεις τ' αὐτιά, νιώθεις πὼς κοντὰ σου, δίπλα σου, βρί-
σκεται ἀόρατο κάτι γνώριμο καὶ οἰκεῖο.

Πόσο μοιάζουν μεταξύ τους ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ποὺ ζοῦν
κοντὰ στὸν ἠλεκτρικὸ – εἶναι περίεργο. Λὲς καὶ δίπλα στίς
γραμμὲς ἔχουν ἐγκατασταθεῖ τὰ παρακλάδια μιᾶς καὶ μό-
νης μεγάλης οἰκογένειας.

Ξέρω κάποια διαμερίσματα κοντὰ σ' ἐτοῦτον ἢ στὸν
ἄλλον σταθμό. Εἶναι σὰν νὰ τὰ ἔχω ἐπισκεφθεῖ πολλές φο-
ρές, μοῦ φαίνεται ὅτι ξέρω πὼς μιλάνε οἱ ἄνθρωποι, πὼς
κάνουν αὐτὴν ἢ ἐκείνη τὴν κίνηση. Ἔχουν ὅλοι τοὺς λίγο
θόρυβο στὴν ψυχὴ τους, ἀπὸ τὸ ἀσταμάτητο βουητὸ καὶ τὸ
θόρυβο τοῦ τρένου· καὶ δὲν εἶναι περίεργοι, γιατί τό ἔχουν
συνηθίσει πιά, τὸ ὅτι κάθε λεπτὸ ἀμέτρητοι ἄγνωστοι,
ἀμέτρητες ἀνθρώπινες μοῖρες, περνοῦν ἀπὸ δίπλα τους καὶ
φεύγουν, χωρὶς ν' ἀφήσουν τὸ παραμικρὸ ἔχνος.

Το γνώριμο καὶ το οικεῖο εἶναι γιὰ τον συγγραφέα ἀόρατο. Περ-
νώντας με ταχύτητα με τον ηλεκτρικὸ ἀναζητᾷ με το βλέμμα,

και με τη φαντασία του για όπου δεν φτάνει το βλέμμα του, τα υπολείμματα της οικειότητας πίσω από τους ψηλούς τοίχους και τις μικροσκοπικές, παρατημένες πίσω αυλές. Στις διαδρομές του αποκτά γνωριμίες : γνωρίζει ένα κορίτσι που αδειάζει άμμο σε μια πήλινη γλάστρα, έναν νεαρό που ακούει το γραμμόφωνο, έναν ηλικιωμένο κύριο που διαβάζει. Ο Ροτ με τις συχνές του διαδρομές αναζητά τα αποτυπώματα της ζωής στο αστικό περιβάλλον, αυτά που δεν είναι προκαθορισμένα αυστηρά από τους νόμους της νέας πραγματικότητας, στην οποία κυριαρχεί η χρησιμότητα. Αναζητά εκείνο που γίνεται "από μόνο του" χωρίς την υποταγή σε κάποιον συγκεκριμένο σκοπό.

Λίγοι είναι εκείνοι που δεν κάνουν τίποτα· που κάθονται μόνο μπροστά στο παράθυρο κοιτάζοντας τα τρένα να περνούν. Βλέπεις πόσο βαρετή είναι η ζωή, όταν κάποιος δεν δουλεύει. Γι' αυτό ο καθένας έδω έχει το σκοπό του, ακόμα κι ό,τι δεν ανήκει στο ανθρώπινο είδος αξιοποιείται, χρησιμοποιείται με όφελος. Οί πασχαλιές στις πίσω αυλές σέρνουν πίσω τους σκοινιά με μπουγάδες άπλωμένες, να στεγνώσουν. Αυτό είναι το θλιβερό στις πίσω αυλές: Σπάνια έχουν ένα δέντρο, ν' ανθίζει μόνο, να μην έχει άλλη δουλειά, μόνο να περιμένει τη βροχή και τη λιακάδα, να τις υποδέχεται και τις δύο με χαρά, και να στολίζεται με τ' άσπρα και μενεξεδιά τσαμπιά των λουλουδιών του.

Η χρησιμότητα εισβάλλει σε κάθε πεδίο της ζωής· το χρήσιμο και το μη χρήσιμο έχουν προσδιοριστεί με βάση συγκεκριμένους σκοπούς που θέτει ο ρυθμός της ζωής στη μητρόπολη. Το μέσο γίνεται ο σκοπός, και αυτό προκύπτει κατά τον Ζίμμελ από την σημασία που έχει «το χρήμα ως το μεγαλύτερο και τελειότερο

παράδειγμα ψυχολογικής εξύψωσης των μέσων σε σκοπούς».²⁶ Αν το χρήμα αποτελεί έναν εξειδανικευμένο σκοπό της ζωής, τότε στην μεγαλούπολη παραγκωνίζεται και καθίσταται ως περιττό το οτιδήποτε δεν εκπληρώνει άμεσα η έμμεσα έναν συγκεκριμένο σκοπό. Αν κανείς εδώ δεν δουλεύει, όπως λέει ο Ροτ η ζωή στερείται σκοπού, είναι βαρετή. Η σκοπιμότητα που οφείλει να έχει ξεκάθαρη μορφή αποτυπώνεται χωρικά στην πασχαλιά της πίσω αυλής που αναπόφευκτα απέκτησε κι αυτή την απόλυτη χρησιμότητά της· το άπλωμα των ρούχων.

26 Simmel Georg, *Περιπλάνηση στη νεωτερικότητα*, Αθήνα 2004, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.214

2.4. Οι επιβάτες με βαριές αποσκευές

Βραδιάζει, ή λάμπα ανάβει στην όροφή, θαμπό και λερωμένο τὸ φῶς της, φέγγει μόνο ἓναν κύκλο μικρὸ σὰν φωτοστέφανο γύρω της, σὰν ἀστέρι μέσα σὲ μιὰ θάλασσα ἀπὸ ὁμίχλη. Τὸ τρένο προσπερνάει φωτεινὲς διαφημίσεις, τὶς διαφημίσεις ἑνὸς κόσμου χωρὶς μεγάλες καὶ βαριές αποσκευές, ἐμπορικὸς ὕμνος σὲ σαπούνια πολυτελείας, ποῦρα, βερνίκια παπουτσιῶν καὶ κορδόνια, ποὺ ἀνάβουν ξαφνικά, λάμπουν στὸ σκοτεινὸ στερέωμα. Εἶναι ἡ ὥρα ποὺ ὁ κόσμος πηγαίνει στὸ θέατρο, γιὰ νὰ παρακολουθήσει σὲ πανάκριβες σκηνές δράματα τῆς ἀνθρώπινης μοίρας· τὴν ἴδια ὥρα μὲ τὸν ἡλεκτρικὸ ταξιθεύουν οἱ πιὸ μεγάλες τραγωδίες κι οἱ πιὸ τραγικὲς γελοιότητες, οἱ ἐπιβάτες μὲ μεγάλες καὶ βαριές αποσκευές.

Ο Κρακάουερ βλέπει τα ξενοδοχεία της Βαϊμάρης ως τη νουβέλα του πραγματικού κόσμου. Είναι γεμάτα ἀπὸ ἀνθρώπους ἀνώνυμους σε ἀναμονή, οἱ οποίοι εἶναι καὶ αὐτοὶ που κατακλύζουν τοὺς δρόμους ὡς ἀσκοποὶ περιπατητές.²⁷ Ο Ροτ, ἀντίστοιχα, βλέπει τὴν ἐπιγραφή τοῦ τελευταίου βαγονιοῦ τοῦ ηλεκτρικοῦ “ἐπιβάτες με βαριές αποσκευές” ὡς ἓναν φιλοσοφικὸ ὀρισμὸ. Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ περιγράφει τὴν τραγωδίαν τῶν ἀνθρώπων που κανεὶς τοὺς δὲν ἐπίλεγει τὶς βαριές αποσκευές, ὅπως λέει. Τὸ κουβάλημα τῶν βαριῶν ἀποσκευῶν εἶναι κάτι που το παθαίνει. Οἱ ἀνθρώποι τῶν δασῶν, αὐτοὶ που κουβα-

27 Gleber Anke, *The art of talking a walk*, Princeton 1999, Princeton University Press, σελ. 46

λούν το βίος τους διωγμένοι, έχοντας πάνω τους τη μυρωδιά του τόπου και την υγρασία της ίδιας της γης που άφησαν στοιβάζονται στο τρένο που περνάει με ταχύτητα ανάμεσα στις φανταχτερές φωτισμένες διαφημίσεις. Σε αυτόν τον κόσμο δεν υπάρχουν βαριές αποσκευές αλλά σαπούνια, πούρα, βερνίκια και θεάματα.

Εκείνοι οι ανώνυμοι σε αναμονή στα ξενοδοχεία του Βερολίνου, οι άνθρωποι με τις βαριές αποσκευές, οι άστεγοι στα άσυλα, οι Εβραίοι περιπλανώμενοι, οι πρόσφυγες είναι οι άνθρωποι που θα ζήσουν και θα διαμορφώσουν με ποικίλους τρόπους τη ζωή εν προκειμένω στο Βερολίνο, αλλά και γενικότερα στις μεγαλουπόλεις. Στην ουσία η μητρόπολη εμφανίζεται ως ένα χωνευτήρι διαφορετικών πολιτισμών. Η συνθήκη αυτή φανερώνει και την αίσθηση της αποξένωσης, της απόστασης και της υποχρέωσης των νεοφερθέντων να προσαρμοστούν σε μια εντελώς καινούρια πραγματικότητα.²⁸ ‘Αγνωστοι μεταξύ αγνώστων, ανώνυμοι περιπλανώμενοι μεταξύ ανώνυμων ανταγωνιστών τους, αναπτύσσουν την καινούρια και πολύπλοκη διαλεκτική ανωνυμίας- ταυτότητας για το ξεπέραςμα του σοκ και την επιβίωση στο χάος της μητρόπολης. Η πόλη γίνεται «ένα περιβάλλον ξένων όπου πολλοί άνθρωποι όλο και περισσότερο μοιάζουν αναμεταξύ τους αλλά δεν γνωρίζονται.»²⁹

«Βρίσκομαι στο Παρίσι· όσοι το ακούν χαίρονται, οι περισσότεροι με φθονούν. Έχουν δίκιο. Είναι μια μεγάλη πόλη, μεγάλη, γεμάτη περιέργους πειρασμούς (...) Μια εντελώς διαφορετική αντίληψη για όλα τα πράγματα σχηματίστηκε μέσα μου κάτω από αυτές τις επιδράσεις· υπάρχουν διαφορές που με χωρίζουν

28 Raymond Williams, *The politics of modernism: Against the new conformists*, 1989, Verso, σελ. 45

29 Σένετ Ρίτσαρντ, *Η τυραννία της οικειότητας: ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στον δυτικό πολιτισμό*, Αθήνα 1999, Εκδόσεις Νεφέλη, σελ.73

όσο ποτέ πριν από τους ανθρώπους. Ένας μεταμορφωμένος κόσμος. Μια καινούρια ζωή γεμάτη καινούριες σημασίες (...) Είμαι ένας αρχάριος στις συνθήκες της ίδιας της ζωής μου». ³⁰

Στις σύντομες ιστορίες του Ροτ αποκαλύπτεται η δύναμη της εικόνας- απόσπασμα να συνθέσει το χάρτη του κοινωνικού. Ο Ροτ περιγράφοντας τη ζωή των ανθρώπων που ανήκουν στο περιθώριο της ανωνυμίας, τον κοκκινόξανθο άντρα που μόνο μοχθεί, τη μετανάστευση ως τη μαγιά και την πρώτη ύλη της μητρόπολης μακριά από την ξеноφοβία που βρίθκει στο Βερολίνο της «στρατιωτικής τάξης», την κυριαρχία της χρησιμότητας και των προκαθορισμένων σκοπών φτιάχνει ένα κομμάτι του χάρτη των αξιών, των προσδοκιών και των αντιφάσεων αυτής της τεράστιας μάζας ανθρώπων που ζουν σε διαρκώς ρευστές συνθήκες της αβεβαιότητας του καινούριου και της ανέανης προόδου. Η μυθολογία της απαστράπτουσας μεγαλούπολης με τις υποσχέσεις της φτάνει να απομυθοποιηθεί σε μια πίσω αυλή, σ' ένα καταγώγι της οδού Σενχάουζερ, στην επιγραφή ενός τρένου. Μέσα από την απομύθευση της καθημερινότητας καταφέρνει να περιγράψει την πόλη απαλλαγμένη «από τα αγριόχορτα της ψευδαίσθησης και του μύθου». ³¹ Το Βερολίνο για τον Ροτ είναι παγωμένο, όπως έλεγε, ακόμα κι αν το θερμόμετρο δείχνει 60 βαθμούς. ³² Οι πυρετώδεις ρυθμοί ανάπτυξης του, ο συγκεντρωτισμός του, η ανθρώπινη ψυχρότητα και οι σποραδικές λάμψεις του μοντερνισμού καθρεφτίζονται στις μικρές ιστορίες που είναι, εν τέλει, τα μεγάλα συμβάντα.

30 Rilke Maria Rainer, *Οι σημειώσεις του Μάλτε Λάουριτς Μπρίγκε*, Αθήνα 2019, εκδόσεις Κίχλη, σελ.77

31 Συλλογικό, *Βάλτερ Μπένγιαμιν, Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*, Αθήνα 2007, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 196

32 Roth Joseph, *Βερολινέζικα χρονικά | 1920-1933*, Αθήνα 2016, εκδόσεις Άγρα, σελ. 19

στιγμιότυπο από την ταινία *Metropolis*, Fritz Lang

3: Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΜΕΓΑΛΟΥΠΟΛΗ

3.1. Μητρόπολη: ο τόπος της νόησης

3.2. Η σφαίρα της απάθειας

3.3. Η σφαίρα της αντιπάθειας

στιγμιότυπο από την ταινία *Berlin Alexanderplatz*,
Fassbinder Rainer Werner

3.1. Μητρόπολη: ο τόπος της νόησης

Εκεί που ο θόρυβος των αμαξιών και των τρένων σκεπάζει τις μικρές ή μεγάλες τραγωδίες των ανθρώπων, ο Ροτ εξερευνεί εκείνο που “είναι” και όχι εκείνο που εξαγγέλλεται με μεγάλα γράμματα στις κολώνες και στις εφημερίδες. «Είναι θεμιτό ν’ ακούγονται ακόμα οι μικροί ανεπαίσθητοι ήχοι της δικής του καρδιάς εκεί που ββά εκκωφαντικός ο σφυγμός των πραγμάτων;», αναρωτιέται ο συγγραφέας. Η προσπάθεια των ανθρώπων της σύγχρονης ζωής να διατηρήσουν την ατομικότητά τους μέσα σε εκείνο το ανώνυμο πλήθος, τον θόρυβο και τις συνθλιπτικές κοινωνικές δυνάμεις, φαίνεται δύσκολη.³³ Κατά τον Ζίμμελ, η διερεύνηση του εσώτερου νοήματος του νεώτερου βίου και των προϊόντων του, είναι μια προσπάθεια να

33 Simmel Georg, *Πόλη και ψυχή*, Αθήνα 2009, εκδόσεις Έρασμος, σελ.19

κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο θα μπορέσει η προσωπικότητα να προσαρμοστεί στις τόσες πια κατασκευασμένες, εξωτερικές προς αυτήν δυνάμεις. Ο βίος στη μεγαλούπολη είναι μια νέα συνθήκη η οποία απαιτεί από τον άνθρωπο έναν άλλον βαθμό συνειδησης από αυτόν που απαιτεί η αγροτική ζωή, και έναν χαρακτήρα ψυχικού βίου αντίθετο από εκείνον της ζωής στη μικρή πόλη. Τα άκαμπτα υλικά της νέας ζωής, το άχρονο του σιδήρου και το αιώνιο των μηχανών είναι το πεδίο δράσης εκατομμυρίων ψυχών. Τα χιλιάδες ερεθίσματα, οι κινήσεις των διπλανών, των αυτοκινήτων, των τρένων, ήχοι ασίγαστοι, φωνές και τρέξιμο, είναι το περιβάλλον που αντικατέστησε τις γνώριμες και προβλέψιμες κινήσεις των δέντρων, τους ήχους του ανέμου και των πουλιών. Ο άνθρωπος της πόλης καλείται περισσότερο να μάθει να αποστρέφεται, παρά να δέχεται, όλα αυτά τα ερεθίσματα ούτως ώστε να μπορεί ν'αντξεί τον ανεξάντλητο αριθμό τους. Καλείται να αναπτύξει ένα όργανο που τον προστατεύει από όλες αυτές τις απειλητικές αντιφάσεις του περιβάλλοντός του, λιγότερο ευαίσθητο και εντελώς απομακρυσμένο από τα βάθη της προσωπικότητας.³⁴

Η διανοητικότητα είναι εκείνη που έρχεται να επιτύχει αυτό το σκοπό, αυτή εξάλλου που κατάφερε να οργανώσει όλες εκείνες τις δραστηριότητες ώστε να οικοδομηθεί μια μεγαλούπολη. Ο τόπος της νόησης για τον Ζίμμελ είναι τα διαυγή, ανώτερα στρώματα της ψυχής μας, αυτά που προσαρμόζονται ευκολότερα από τις εσωτερικές μας δυνάμεις, και είναι αυτά που θα ανταποκριθούν στον κόσμο των μηχανών. «Σ'αυτον τον κόσμο των μηχανών δεν είναι παντοδύναμο το πάθος, αλλά ο κανονισμός, ο νόμος.» σημειώνει ο Ροτ³⁵. Εδώ εκφράζεται η υπεροχή

34 Ό.π., σελ.20

35 Roth Joseph, *Βερολινέζικα χρονικά* |1920-1933, Αθήνα 2016, εκδόσεις Άγρα, σελ. 127

του αντικειμενικού πολιτισμού και η αυτονόμησή του από τον άνθρωπο, παρόλο που εκείνος είναι ο δημιουργός του.³⁶ Στον τόπο της νόησης κυριαρχεί το αντικειμενικό πνεύμα έναντι του υποκειμενικού, η καλλιέργεια του ατόμου φαίνεται να μπαίνει σε δεύτερη μοίρα.

Ο Ζίμμελ θεωρεί ότι η διανοητικοποίηση της ζωής στην πόλη είναι άμεσο αντίκρυσμα της οικονομίας του χρήματος. Η μεγαλούπολη είναι το κατ' εξοχήν πεδίο του συνόλου των χρηματοοικονομικών συναλλαγών. Οι άνθρωποι της μεγαλούπολης ζουν υπολογίζοντας, μετρούν, πουλούν και αγοράζουν διαρκώς. Το ψυχολογικό απόκτημα της εποχής μας, που έρχεται σε αντίθεση με τον πιο αυθόρμητο, συναισθηματικό χαρακτήρα ανθρώπων παλαιότερων εποχών, είναι άμεσο αντίκτυπο της οικονομίας του χρήματος.³⁷ Μετρώντας καθημερινά αξίες σε χρηματικούς όρους ο άνθρωπος αναπόφευκτα αποκτά διαφορετική αντίληψη της σύγκρισης και του υπολογισμού σε διάφορα πεδία της ζωής, και όχι μόνο στα άμεσα χρήσιμα της οικονομικής δοσοληψίας. Όταν το κάθε τι είναι άμεσα συγκρίσιμο με κάτι άλλο, η αντικειμενικότητα, η αυστηρή ακρίβεια είναι το πεδίο που απορρίπτει το κάθε τι μη υπολογίσιμο και μη χρήσιμο ως ισοφάρισμα μιας ανταλλαγής.

Ο Ροτ εδώ θα μας μιλήσει για το παράδοξο του τι σημαίνει το «χρήσιμο» και «υπολογίσιμο» για τον άνθρωπο της πόλης. Στον τόπο όπου όλα μετριούνται, συγκρίνονται και πωλούνται με βάση μια ρευστή «αντικειμενική αξία», οι παίκτες του παιχνιδιού θεσπίζουν κανόνες κατά το δοκούν: ο συγγραφέας παρατηρεί έναν κύριο που ξοδεύει εκατό εκατομμύρια για να

36 Simmel Georg, *Περιπλάνηση στη νεωτερικότητα*, Αθήνα 2004, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.321

37 Simmel Georg, *The philosophy of money*, 2004, Routledge Classics, σελ. 527

παιδιά παίζουν με πάκους χρημάτων σε περίοδο πληθωρισμού, Βερολίνο 1924

αγοράσει σε δημοπρασία του Μουσείου Κέρινων Ομοιομάτων παλιά αντικείμενα, και βλέπει στο πρόσωπό του τον άνθρωπο της νέας εποχής. Εκείνον τον άνθρωπο της ακόρεστης κατανάλωσης άχρηστων αντικειμένων, μέσα στον παραλογισμό της οικονομικής αξίας η οποία δύναται να μικραίνει και να γίνεται τερατώδης για το οποιοδήποτε αντικείμενο, ακόμα και για τα σκουπίδια, όπως λέει.

Δέν αγοράζει για λόγους συναισθηματικούς. "Ίσα ἴσα, εἶναι ὁ ἄνθρωπος τῆς νέας ἐποχῆς· κοντὸ γούνινο πανωφόρι, ποῦρο ἀνάμεσα στὰ χρυσὰ ψεύτικα δόντια του, ὕφος συγκεντρωμένο, ὅλο προσοχή καὶ ὑπολογισμό· παίζει στὰ δάχτυλα τοὺς λογαριασμούς, τοὺς ἀριθμούς, τὰ κέρδη· εἶναι σίγουρος γιὰ τὴ νίκη του. "Ένας θεὸς ξέρεי τί θ' ἀπογίνουιν στὰ χέρια του αὐτὰ τὰ δοχεῖα, τὰ πιάτα, τὰ ξύλινα σκαλιστὰ πραγματάκια – πῶς θὰ μεταμορφωθοῦν στὴν ἀποθήκη του αὐτὰ τὰ τερατῶδη ἔργα τῆς φρίκης. "Ο ἄνθρωπος τοῦ καινούργιου αἰῶνα βγάζει δουκάτα κι ἀπὸ τὰ σκουπίδια ἀκόμα.

"Ο ἀλχημιστῆς τῆς νέας ἐποχῆς, αὐτὸς ποὺ ξέρει νὰ φτιάχνει χρυσάφι σήμερα, κεφαλαιοποιεῖ τὴ συγκίνηση τοῦ παρελθόντος. Ἀνακαλύπτει τὴ λυδία λίθο σὲ κάθε μεσαιωνικὸ τσουκάλι – ὄχι ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ πειράματος, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς κερδοσκοπίας. "Ο,τι ἀγγίζει αὐτομάτως ἀκριβαίνει.

Νά τον, λοιπόν. Εἶναι ὁ νικητῆς, ὁ νέος ἀφέντης τοῦ κόσμου ποὺ φεύγει, αὐτὸς ποὺ ξέρει νὰ βγάζει χρυσάφι, αὐτὸς ποὺ μπορεῖ νὰ πληρώσει τὰ περισσότερα, ν' ἀγοράσει τὰ πάντα. Τὸ Μουσεῖο ὁλόκληρο χωράει στὴ χοντρή κοιλιὰ του – κεφάλια καὶ καζάνια, δόρατα καὶ πίθηκοι, φονιάδες καὶ πρίγκιπες, τὸ τερατῶδες καὶ τὸ ἐλάχιστο.

Εδώ ο πλήρως προσαρμοσμένος πια στη ζωή της μητρόπολης υπολογιστικός νους, εθίζεται στο παιχνίδι του χρήματος και χάνει τα λογικά του, γελοιοποιείται. Η διανοητικοποίηση που χρειάστηκε για να προσαρμοστεί και να αντέξει κανείς στο χάος των χρηματοοικονομικών συναλλαγών, χάνει το μέτρημα, αυτοαναιρείται στη βάση της. Η αντικειμενικότητα και η ακρίβεια αντί για τα στέρεα εδάφη της μητρόπολης εδώ μοιάζουν με κινούμενη άμμο. Το συναίσθημα δε θα μπορούσε να κερδίσει καμία τέτοια μάχη, αλλά και ο λογικός, ψυχρός νους χάνει και αυτός.

3.2. Η σφαίρα της απάθειας

Το χρήμα, κατά τον Ζίμμελ, είναι ένας από τους υπεύθυνους για το χαρακτήρα μιας γενικευμένης αδιαφορίας που εμφανίζεται στη μητρόπολη. «Όταν το χρήμα γίνεται ο πιο τρομακτικός ισοπεδωτής, ο πυρήνας των πραγμάτων κατατρώγεται, μαζί με την ιδιαιτερότητά τους, την ειδική αξία τους, την μοναδικότητά τους.»³⁸ Αν το χρήμα μπορεί να μας πληροφορήσει για την αξία των πραγμάτων τότε τα πράγματα, ακόμα και τα γνωρίσματα και οι πράξεις των ανθρώπων, ανεξαρτήτως της ουσίας τους, μπορούν να αγοράζονται και να πωλούνται αδιακρίτως. Στο κομμουνιστικό μανιφέστο των Μαρξ και Ενγκελς έχει ήδη διατυπωθεί ότι το χρήμα φέρνει εκείνη την κοινωνική απομυθοποίηση στην οποία βυθίζονται οι ιερότερες αξίες στα “παγωμένα νερά του εγωιστικού υπολογισμού.”³⁹ Ο άνθρωπος κυριευμένος από τη νόηση αδιαφορεί για το οτιδήποτε εξατομικευμένο, καθώς από αυτό δεν μπορούν να προκύψουν υπολο-

38 Simmel George, *Μητροπολιτική αίσθηση*, Αθήνα 2017, εκδόσεις Άγρα, σελ.14

39 Marx Karl, Engels Friedrich, *Το κομμουνιστικό μανιφέστο*, Αθήνα 2018, εκδόσεις Πατάκης, σελ. 57

γισμένες σχέσεις και αντιδράσεις.⁴⁰ Η ανταλλακτική αξία ξέρει μόνο να ρωτά “πόσο” και στο βασίλειο της νέας ζωής οι νόμοι δεν μεταβάλλονται απο διαθέσεις και συμπτώσεις. Οι μεγαλοπόλεις γίνονται οι τόποι της απάθειας. Η μεγαλούπολη σε συνδυασμό με την οικονομία του χρήματος μοιάζουν να είναι οι πηγές αυτής της απάθειας.

Και οι ίδιοι οι άνθρωποι, που παρὰ τὴ μειωμένη τους κινητικότητα ἦταν ἀκόμα ἀναγνωρίσιμοι ὡς πελάτες στὶς κυλιόμενες σκάλες, φτάνοντας στὸν «κῆπο στὴ στέγη» φτάνουν καὶ στὴν ἀπόλυτη ἀπάθεια – καὶ καταντοῦν νὰ μοιάζουν πιὰ περισσότερο μ’ ἐμπορεύματα παρὰ μὲ πελάτες. Μοιάζουν σὰν νὰ πληρώνονται, ὅσο κι ἂν εἶναι αὐτοὶ που πληρώνουν...

Ἀπόλυτα ἀκίνητους τοὺς διασκεδάζει μιὰ θαυμάσια ὀρχήστρα. Ἀφήνουν τὰ μάτια τους νὰ ἀγναντεύουν μακρινοὺς πύργους, ἐργοστάσια, φουγάρα καὶ ὀρίζοντες. Οἱ σπάνιες ἀπολαύσεις προσφέρονται σὲ τόση ἀφθονία, σὲ τόση πληθώρα, που ἡ σπανιότητά τους καταργεῖται. Κι ὅπως μέσα στὸ Ἐμπορικὸ τὰ ἐμπορεύματα καὶ οἱ ἀγοραστές, ἔτσι καὶ οἱ ἀπολαύσεις τοῦ «κῆπου στὴ στέγη» εἶναι φτηνές καὶ ταπεινές. Οἱ πάντες μποροῦν ν’ ἀποκτήσουν τὰ πάντα. Ὅλα εἶναι προσιτὰ γιὰ ὅλους.

Η ζωή των άμετρων απολάυσεων φέρνει εκείνη την απάθεια, όταν η συνεχής και έντονη αντίδραση σε τόσα πολλά ερεθίσματα για μεγάλο διάστημα, μας στερεί πλεόν πλήρως τη δυνατότητα αντίδρασης. Οι δυνάμεις εξαντλούνται και δεν μπορεί

40 Simmel George, *Μητροπολιτική αίσθηση*, Αθήνα 2017, εκδόσεις Άγγρα, σελ.34

κανείς να αντιδράσει με την απαιτούμενη ενέργεια σε νέα ερεθίσματα.⁴¹ Όταν οι διαφορές των πραγμάτων παύουν να έχουν ιδιαίτερο νόημα, χάνουν και το νόημα τα ίδια τα πράγματα. Ο απαθής τα βλέπει θαμπά και γκριζα, σαν να ήταν ίδια. Το βάρος των πραγμάτων εφόσον μετρίεται σε χρήμα, αυτό που τα διαφοροποιεί είναι το μέγεθός τους και η επιφάνεια που καλύπτουν. Οι πελάτες στις κυλιόμενες σκάλες φτάνουν απαθείς στον κήπο στη στέγη. Έπαψαν να αντιδρούν για να αυτοσυντηρηθούν, με τον κίνδυνο όπως απαξιώθηκαν οι απολαύσεις και οι διαφορές να αποκτήσουν και οι ίδιοι το αίσθημα της δικής τους απαξίωσης. Κάπως έτσι θα μπορούσε να απαντηθεί η ερώτηση του Ροτ στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου, στο αν δηλαδή είναι θεμιτό ν' ακούγονται οι χτύποι της δικής μας καρδιάς εκεί που βιά ο εκκωφαντικός θόρυβος των πραγμάτων. Ο χτύπος της καρδιάς κινδυνεύει να χάσει τη μοναδικότητα και την αξία του ανάμεσα στα τόσα και στα ίδια.

41 Ό.π., σελ. 40

στο καφενείο “Σβάννεκε”, το στέκι των Βερολινέζων καλλιτεχνών
και διανοούμενων

3.3. Η σφαίρα της αντιπάθειας

Η πνευματική στάση των κατοίκων της μεγαλούπολης είναι, κατά τον Ζίμμελ, αυτή της επιφυλακτικότητας. Αναπόφευκτα ο άνθρωπος της πόλης δεν μπορεί να αποκριθεί εσωτερικά σε τόσους χιλιάδες αγνώστους που περνούν καθημερινά από δίπλα του, διότι αυτό θα τον οδηγούσε σε αδιανόητες ψυχικές καταστάσεις, όπως προαναφέρθηκε.⁴² Εντοπίζεται σ' αυτή την επιφυλακτικότητα όχι μόνο η αδιαφορία αλλά και μια ελαφριά αντιπάθεια, μια διαρκής αμυντική στάση και βλέψη του αγνώστου ως εχθρικού και ανοίκειου μέχρι αποδείξεως του αντιθέτου.

Για τον Ζίμμελ, η αδυναμία απόκρισης στην πληθώρα των ερεθισμάτων δεν σημαίνει την ολοκληρωτική απουσία ψυχικής αντίδρασης, αλλά μάλλον μια φαινομενική περισσότερο αδιαφορία που έχει τη βάση της στην αίσθηση του ευμετάβλητου

42 Ό.π., σελ. 42

και του επιπόλαιου. Η στάση αυτή της επιφυλακτικότητας και της εγγενούς αντιπάθειας προσπαθεί να σκιαγραφήσει την πνευματική στάση του κατοίκου της μεγαλούπολης, στο μέτρο εκείνο που χρησιμοποιεί για να μπορεί να εξασφαλίζει την αίσθηση της προσωπικής του ελευθερίας μέσα σ' εκείνο το ανώνυμο πλήθος.

Τον τρόπο που εκφράζεται η αίσθηση αυτή της ελευθερίας και ποιές είναι οι συνθήκες που την διαφοροποιούν εξετάζεται από τον Ζίμμελ ιστορικά. Η αυστηρή οριοθέτηση και η εσωτερική συνοχή των προηγούμενων, μέχρι και των πρώιμων, κοινωνικών σχηματισμών, φαίνεται να διαρρυθνείται όσο ο αριθμός των ανθρώπων σε μια κοινότητα αυξάνεται. Όσο αυξάνονται οι άνθρωποι σε αριθμό αλλά και επεκτείνονται στον χώρο, οι σχέσεις αποκτούν πια διαφορετικά κέντρα, κερδίζουν σε ιδιαιτερότητα και διαφοροποίηση και μειώνεται η αίσθηση της διαρκούς επιτήρησης. Αν κοιτάξουμε αντίστροφα, βάζοντας έναν κάτοικο της πόλης να μετοικήσει σε μια κωμόπολη ή ένα χωριό, θα δούμε τη στενότητα που εκείνος θα αισθανθεί όσον αφορά τις κοινωνικές σχέσεις και τους άμεσους περιορισμούς με βάση αυτές. Η κερδισμένη ελευθερία της μεγαλούπολης, όπως και η κάθε σχετική και ορισμένη από τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες ελευθερία, έρχεται σε σύγκρουση με τις αντιφάσεις της κάθε κοινωνικής πραγματικότητας. Ο άνθρωπος της μεγαλούπολης, στην προκειμένη, απαλλαγμένος από τις προηγούμενες μορφές επιτήρησης των μικρότερων κοινωνικών σχηματισμών έρχεται τώρα να φορέσει τον μανδύα της απομόνωσης και της αντιπάθειας και να αισθανθεί παγερά μόνος ανάμεσα σε χιλιάδες άλλα σώματα με τα οποία βρίσκεται εξαιρετικά κοντά.

Ο Φρίντριχ Ένγκελς μέσα από την περιγραφή του για το Λονδίνο μας δίνει την εικόνα της αποξένωσης και της αδιαφορίας. «Αυτή η κολοσσιαία συγκέντρωση, αυτή η συσσώρευση τρεισήμιση εκατομμυρίων ανθρώπων σ' ένα σημείο, εκατονταπλασί-

ασε τη δύναμη των τρισήμισι εκατομμυρίων... Όμως τις θυσίες που... κόστισε αυτό τις ανακαλύπτει κανείς αργότερα. Αφού τριγυρίσει λίγες μέρες στα λιθόστρωτα των κεντρικών οδών... τότε μόνο αντιλαμβάνεται ότι αυτοί οι Λονδρέζοι χρειάστηκε να θυσιάσουν το καλύτερο κομμάτι της ανθρώπινης υπόστασής τους για να φέρουν εις πέρας όλα τα θαύματα του πολιτισμού από τα οποία βρίθει η πόλη τους, ότι εκαντοντάδες δυνάμεις που φώλιαζαν μέσα τους είχαν μείνει αδρανείς και καταπνιγχαν... Ήδη η οχλαγωγία των δρόμων είχε κάτι το αποκρουστικό, κάτι που εναντίον του εξεγείρεται η ανθρώπινη φύση. ... Κι όμως προσπερνούν ορμητικά ο ένας τον άλλο, σαν να μην είχαν τίποτε κοινό, καμιά απολύτως σχέση μεταξύ τους... δεν περνάει απο το νου κανενός να αφιερώσει στον άλλον έστω και μια ματιά. Η βάνουση αδιαφορία, η απαθής απομόνωση κάθε ατόμου μέσα στα ιδιωτικά του συμφέροντα προβάλλει τόσο πιο αποκρουστική και προσβλητική όσο περισσότερα είναι τούτα τα άτομα που συνωστίζονται στον μικρό χώρο.» ⁴³

Ο Ροτ στην επίσκεψή του στο στέκι των διανοούμενων της εποχής θα δει μια όψη της αντιπάθειας στη μεγαλούπολη. Εδώ βλέπει τον άνθρωπο που πασχίζει να ξεφορτωθεί πάση θυσία την ανωνυμία που του ετοιμάζει μια πόλη σαν το Βερολίνο· θέλει με κάθε τρόπο να κερδίσει τις καλές εντυπώσεις όλων, θα πάρει ακόμα και την έχθρα και την κακία των άλλων ως μια ένδειξη σημαντικότητας, ένα πέρασμα στην επωνυμία με το όποιο τίμημα. Στο στέκι των διανοούμενων κυριαρχεί μια δυσπιστία, μια έχθρα δεδομένη που πρέπει κανείς ν' αγωνιστεί για να την αποφύγει. Η ανωνυμία είναι συνώνυμο της έχθρας και το πέρασμα απ' την ανωνυμία στην ψευδωνυμία, όπως λέει ο Ροτ, είναι η προϋπόθεση για να σταθεί κανείς πίσω από ένα

43 Μπένγιαμιν Βάλτερ, 1994, *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 69

γραφείο. « Σιγά, μη βιάζεστε ! Σύντομα θα περάσουν απ' αυτήν την άυλη διαφάνεια της ανωνυμίας στη χειροπιαστή σωματικότητα της ψευδωνυμίας, χωρίς την οποία κανείς δεν μπορεί να κάτσει στην πολυθρόνα πίσω από ένα γραφείο. Κι αυτοί, που σήμερα ακόμα ονειρεύονται να γίνουν οι σκιές κάποιων φημισμένων σωμάτων, μια μέρα θ' αποκτήσουν δικές τους σκιές, που θα τις ρίχνουν προστατευτικές στους ανώνυμους, τους διάφανους, τους αόρατους. »⁴⁴ Η ανωνυμία στο στέκι του Σβάννεκε είναι μια εχθρική βεβαιότητα για τον άνθρωπο της μητρόπολης απ' την οποία θα πασχίσει με όπλο την ματαιοδοξία, ή όποιο άλλο όπλο εφεύρει, να ξεφύγει. Διαφορετικά ίσως να έχει και αυτός, όπως και πολλοί άλλοι, μια θέση στη λίστα των « ανώνυμων νεκρών » της μεγάλης πόλης που κρέμονται στους καταλόγους του ισογείου της αστυνομικής διεύθυνσης του Βερολίνου. ⁴⁵

44 'Ο.π., σελ.167

45 'Ο.π., σελ.93

4: ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΟ ΒΕΡΟΛΙΝΟ ΤΗΣ ΒΑΪΜΑΡΗΣ

- 4.1. Η εμπειρία της ασυνέχειας: η αρτηρία
Κουρφύστερνταμ
- 4.2. Οριοθετημένες τάξεις: οι θύλακες του Βερολίνου
της Βαϊμάρης
- 4.3. Υπερδομές
Το πολύ μεγάλο εμπορικό
Ουρανοξύστης
Το σιδηροδρομικό τρίγωνο
- 4.4. Οι μή- τόποι του Βερολίνου: Προσωρινό- μόνιμο
- 4.5. Η Βερολινέζικη βιομηχανία της διασκέδασης

στην αρτηρία Κουρφύρστερνταμ

4.1. Η εμπειρία της ασυνέχειας: αρτηρία Κουρφύστενταμ

Η οδός Κουρφύστενταμ είναι μια «σπουδαία κυκλοφοριακή αρτηρία»⁴⁶. Εκεί συναντάει κανείς τη δύναμη της διαρκούς ανανέωσης, το μυστήριο του διαρκώς καινούριου. Η αρτηρία αυτή είναι ένα πρόγραμμα συνεχούς ροής, της αέναης κίνησης των πεζών, με αυτοτελή αποσπάσματα, που είναι κινηματογράφοι, θέατρα και καφέ. Οι ειδήσεις και αυτές ανανεώνονται με φρενήρη ρυθμό, οι τυπογράφοι τρέχουν να προλάβουν το νέο, το καινούριο. « Το μεσονύχτι βλέπει με φρίκη το αυριανό μεσημέρι να καταφθάνει ολοταχώς κι ελπίζει διακαώς σε μια απεργία των τυπογράφων, μήπως και καταφέρει να φερθεί μια φορά κι αυτό όπως το θέλει η ώρα του και τ' όνομά του. Έτσι ξετυλίγεται η Κουρφύστερνταμ ακούραστη, νύχτα και μέρα. Κι ανακαινίζεται.» Το αενάως καινούριο συντρίβει το παλιό, ο

46 Ό.π., σελ. 176

φρενήρης ρυθμός συντρίβει τον χρόνο. Η μυθολογία του νέου εγγυάται μια συνέχεια μέσα από τη βίωση της ασυνέχειας, και έτσι η Κουρφύρστενταμ καταφέρνει να παραμένει αναγνωρίσιμη, όπως λέει ο Ροτ, παρ'όλες τις φρενήρεις αλλαγές στη φυσιογνωμία της. Το μυστικό της είναι αυτή η μυθολογία που της δίνει τη δυνατότητα να διατηρεί έναν χαρακτήρα αμετάβλητο κάτω από τις αλλαγές. Είναι ίσως μια από τις επικρατούσες μυθολογίες του Βερολίνου της Βαϊμάρης, και όπως σε κάθε μυθολογία κρύβεται μια ανάγκη συνοχής μιας συγκεκριμένης κοινωνικής οργάνωσης, έτσι και εδώ το καινούριο είναι ο συνεκτικός μύθος που θα νομιμοποιεί το διαρκώς νεό έναντι του παλιού, έναντι του φθαρμένου.⁴⁷

Άκόμα κι αν στο τέλος της δεν ξεκινοῦσε ἄλλος δρόμος, ἡ Κουρφύρστενταμ θὰ μπορούσε νὰ συνεχίζει, νὰ προχωράει κι ἄλλο. Οἱ διαστάσεις της εἶναι ἤδη τρομακτικές. Κι ἡ φοβερή της ἱκανότητα ν' ἀνανεώνεται ἀσμάτητα, ν' «ἀνακαινίζεται» δηλαδή, πηγαίνει κόντρα σὲ ὅλους τοὺς νόμους τῆς νιότης καὶ τῶν γηρατειῶν. Ἀπὸ καιρὸ προσπαθῶ νὰ μαντέψω τὸ μυστικὸ ποὺ τῆς δίνει τὴ δύναμη παρὰ τίς ἀλλεπάλληλες ἀλλαγές τῆς φυσιογνωμίας της νὰ παραμένει ἀναγνωρίσιμη, νὰ γίνεται ἂν εἶναι δυνατὸν ἀκόμα πιὸ Κουρφύρστενταμ. Ἡ μεταβλητότητά της εἶναι ἀμετάβλητη· ἡ βιασύνη της ὑπομονετικῇ· σταθερῇ ἡ ἀστάθειά της. Μιὰ ἰδιαίτερη ἰδιοτροπία τῆς πλάσης, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ἂν ἦταν θεμιτὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι αὐτὴ τὴ θέλησε...

Μὰ δυστυχῶς αὐτὸ μᾶλλον δὲν ἰσχύει.

47 Σταυρίδης Σταύρος, *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, Αθήνα 2010, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.39

Σ' ένα απόθεμα από τυποποιημένες επιλογές ο κάτοικος μιας μεγαλούπολης όπως το Βερολίνο θαμπώνεται από την κυριαρχία του διαρκώς καινούριου, της αέναης προόδου χωρίς να έχει σημασία ο τρόπος ή ο λόγος που εκτοπίζεται το ένα έναντι του άλλου. Είναι μια προδιαγεγραμμένη ανανεούμενη συνέχεια, και για να επιβιώσει κανείς σε αυτή τη συνθήκη οφείλει να προσαρμόζεται σε αυτήν. Η Κουρφύρστενταμ είναι μια ατέλειωτη κορδέλα εντυπωσιασμού και απολαύσεων, δεν έχει τέλος η αρχή, είναι η ίδια ο προορισμός. Η πόλη γίνεται ένα πρόγραμμα συνεχούς ροής φτιαγμένο από τη διαδοχή αυτοτελών αποσπασμάτων, μια πόλη των θυλάκων βαλμένων σε σειρά όπως στην αρτηρία Κουρφύρστερνταμ ή σπαρμένων μέσα στον αστικό ιστό σαν οριοθετημένες τάξεις. Τα αυτόνομα αποσπάσματα της πόλης αυτά, διαρκώς ανανεούμενα και αποκτώντας διαφορετικές ταυτότητες προσαρμοσμένες στην κερδοφορία, θα υποσχεθούν μια αόριστη ανοικτότητα στο καινούριο αλλά παράλληλα θα δημιουργήσουν οριοθετημένες κλειστότητες ως προς τον αστικό ιστό, όπως θα δούμε παρακάτω.

4.2. Οριοθετημένες τάξεις: οι θύλακες του Βερολίνου της Βαϊμάρης

Ο Ροτ θα περάσει και από όλους τους τόπους της πια εντοπισμένης κατανάλωσης, της διασκέδασης, από τους τόπους της εντοπισμένης ετερότητας, όπως είναι το άσυλο των αστέγων, και από τους τόπους που είναι τα σύμβολα της νέας ζωής: το σιδηροδρομικό τρίγωνο και τον υπό ανέγερση ουρανοξύστη. Οι περισσότεροι από αυτούς τους τόπους θα εμφανιστούν μέσα στην πόλη ως οριοθετημένες τάξεις που αντιπροσωπεύουν είτε την κατανάλωση, είτε την κρατική εξουσία, είτε την δύναμη της μυθικής φαντασμαγορίας της μητρόπολης. Εδώ έχει ήδη ξεκινήσει η θραυσματοποίηση του αστικού ιστού και οι τόποι αυτοί υπάρχουν ως αυτόνομα κομμάτια της πόλης με οριοθετημένους κανόνες λειτουργίας, ως θύλακες. Οι χώροι αυτοί

λειτουργούν με οδηγίες συμμόρφωσης είτε άμεσα είτε έμμεσα ειπωμένες, με γνώμονα την εύρυθμη κοινωνική αναπαραγωγή.⁴⁸ Το πάρκο Σίλλερ στα βόρεια του Βερολίνου μοιάζει στον συγγραφέα εξόριστο από τον αστικό ιστό. Όπως λέει, του έμειναν έτσι όπως το εξόρισαν μόνο οι κλαίουσες και η ακολουθία του, οι φύλακες. «Πολίτες, προστατέψτε τα πάρκα σας- και οι βέργες που κρατάνε στα χέρια τους (σ. οι φύλακες), είναι κατά κάποιον τρόπο τα θαυμαστικά, που σιγανά και φρόνιμα κουνάνε την ουρά τους. Οι φύλακες εξάλλου είναι τα μοναδικά ζωντανά πλάσματα που επιτρέπεται να πατάνε το γρασίδι στις πελούζες.»⁴⁹ Η χρήση των αστικών θυλάκων αυτών, όπως το πάρκο, είναι αυστηρά προκαθορισμένη. Το γρασίδι απαγορεύεται να πατηθεί, οι φύλακες περιπλανώνται και εποπτεύουν αν χρησιμοποιείται ο χώρος κατά τους κανόνες. Στο πολύ μεγάλο εμπορικό οι πελάτες έχουν προκαθορισμένες πορείες: ανεβαίνουν την κυλιόμενη σκάλα, αγοράζουν, ξανανεβαίνουν την κυλιόμενη σκάλα, και «απόλυτα ακίνητους τους διασκεδάζει μια θαυμάσια ορχήστρα.»⁵⁰ Η χρήση του χώρου μοιάζει να είναι προκαθορισμένη, οι πελάτες χρησιμοποιούν το χώρο με πανομοιότυπο τρόπο μεταξύ τους. Οι κανόνες λειτουργίας εδώ είναι άτυπες, οι χρήσεις τυποποιημένες. Οι χώροι αυτοί, αποκομμένοι από τον αστικό ιστό υπάρχουν ως θραύσματα- οριοθετημένες νησίδες με αυστηρά πρωτόκολλα χρήσης. Το ίδιο ισχύει και για το άσυλο των αστέγων, το ίδιο θα συμβεί και στον υπό ανέγερση ουρανοξύστη, η διασκέδαση στο λούνα παρκ έχει κι εκεί συγκεκριμένο ρυθμό και κινήσεις. Η συνάντηση στο ενδιαμέσο γίνεται αδύνατη, οι εμπειρίες είναι λειτουργικά προκαθορισμένες και τυποποιημένες, αρχίζουν στην είσοδο και τελειώνουν

48 Σταυρίδης Σταύρος, *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, Αθήνα 2010, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.15

49 Roth Joseph, *Βερολινέζικα χρονικά* |1920-1933, Αθήνα 2016, εκδόσεις Άγρα, σελ. 89

50 Ό.π., σελ. 145

στην έξοδο. Η πόλη μετατρέπεται στον τόπο της αποξένωσης, των κοινωνικών ορίων σαφώς αποτυπωμένων στο χώρο και της λειτουργικής διεκπεραίωσης.

Σήμερα, περίπου έναν αιώνα μετά, οι μητροπόλεις συνεχίζουν να δομούνται σε παρόμοιες κατευθύνσεις σαφούς οριοθέτησης προσαρμοζόμενες ανάλογα με την κίνηση της κερδοφορίας της αστικής γης. Η κατάσταση εξαίρεσης αποτελεί μια μόνιμη συνθήκη της σύγχρονης μεγαλούπολης, και έχει αποκτήσει η ίδια τη διάρκεια ενός κανόνα.⁵¹ Οι εντοπισμένοι θύλακες οι οποίοι διαμορφώνουν χωρικά αυτές τις εξαιρέσεις στην πόλη βάζουν στον αστικό χάρτη διαρκώς νέες μορφές ελέγχου με βάση το μέσα και το έξω από αυτές, οριοθετούν και χωρίζουν, δημιουργούν συγκεκριμένες κοινωνικές ταυτότητες βασισμένες στα πρωτόκολλα χρήσης των χώρων και αποκλείουν το διαφορετικό. Ο Ροτ σκιαγραφεί μέσα από την επίσκεψη σε κάθε τέτοιο θύλακα την δύναμη των εντοπισμένων κανόνων στον τόπο όπου λίγο αργότερα θα υπάρξουν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης των Ναζί, οι κατά κανόνα «εκτοπίζουσες εντοπιότητες».⁵²

Στον κάθε έναν από αυτούς τους τόπους θα περιγράψει, όπως θα δούμε παρακάτω, την συγκέντρωση των εντοπισμένων κανόνων, ταυτοτήτων και χρήσεων αλλά και των συλλογικών επιθυμιών και φαντασιώσεων της νεωτερικότητας.

51 Σταυρίδης Σταύρος, *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, Αθήνα 2010, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.21

52 Ό.π., σελ. 22

4.3. Υπερδομές

Το πολύ μεγάλο εμπορικό

Ο Ροτ περιγράφει το νέο πολύ μεγάλο εμπορικό ως ένα κατόρθωμα ανταγωνισμού. Κάποιοι ονειρεύτηκαν ένα ακόμα μεγαλύτερο εμπορικό από τα ήδη υπάρχοντα, και παρομοιάζοντάς τους με τους βιαστικούς περαστικούς της εποχής, όπως λέει, βιάζονται όχι για να ξεπεράσουν κάποιον άλλον, αλλά απλώς για να φτάσουν κάπου πρώτοι. Το εμπορικό είναι για τον συγγραφέα η έκφραση της ανθρώπινης μικρότητας, αφού τα εμπορεύματα στην πληθώρα τους χάνουν και την ιδιαιτερότητα που μπορεί και να είχαν, φτηναίνουν, “χαμηλώνουν στην ταπεινότητα”.⁵³ Οι κυλιόμενες σκάλες είναι σκαλιά που τρέχουν ν’ ανεβάσουν τους πελάτες στα εμπορεύματα, σαν να φοβούνται

⁵³ Roth Joseph, *Βερολινέζικα χρονικά* |1920-1933, Αθήνα 2016, εκδόσεις Άγρα, σελ.143

το εμπορικό κέντρο "Karstadt", Hermannplatz, 1930

μην αυτοί αλλάξουν γνώμη και φύγουν. Οι κανονικές σκάλες, αχρησιμοποίητες πια, μοιάζουν με φτωχό συγγενή από το χωριό, όπως λέει. Ο κήπος στη στέγη είναι η νέα, κατ' επιφάση ανάγκη των πελατών να πιουν τον καφέ τους μετά από μια αγορά, οι άνθρωποι για τον Ροτ μοιάζουν να τρώνε και να πίνουν στη στέγη μόνο και μόνο για να αποδείξουν την αναγκαιότητα ύπαρξης του "κήπου στη στέγη". Το εμπορικό είναι μια από τις εκφράσεις της απάθειας στην μεγαλούπολη, της ομοιότητας που προκύπτει απ' την αφθονία των εμπορευμάτων, του τρόπου με τον οποίο ο άνθρωπος εκεί μέσα φτάνει να ομοιάζει και ο ίδιος με εμπόρευμα παρά με πελάτη- αγοραστή. Η φαντασμαγορία της αφθονίας καταρρίπτεται στην απάθεια εκείνου του ανθρώπου- δέκτη που λόγω ακριβώς αυτής της αφθονίας αδυνατεί να ξεχωρίσει τη σπανιότητα των απολαύσεων και των τόσων θεαμάτων, αφού αυτή έχει ήδη χαθεί. Η μυθολογία του ύψους και της ποσότητας χάνεται στο πραγματικό: "Ακόμα και όταν χτίζει ουρανοξύστες- η συνέπεια δεν είναι πια ένας κατακλυσμός, αλλά απλώς μια επιχείρηση (...)"⁵⁴

Για τον Μπένγιαμιν η τελευταία πιάτσα του πλάνητα είναι το εμπορικό κέντρο.⁵⁵ Το εμπορικό κέντρο, ως πια η παρηκμασμένη μορφή των στοών που κάποτε ήταν οι φαντασμαγορικοί ναοί της κατανάλωσης, είναι τώρα ένα εσωτερικό- δρόμος ανάμεσα στους λαβυρίνθους των εμπορευμάτων. Είναι ένα αυτάρκες, περίκλειστο σύστημα που δεν συνομιλεί με τον δημόσιο χώρο, όπως έκαναν οι Παρισινές στοές.⁵⁶ Δεν είναι πέρασμα, είναι ένας ελεγχόμενος θύλακας με κανόνες λειτουργίας και αυστη-

54 Ό.π., σελ.145

55 Μπένγιαμιν Βάλτερ, 1994, *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 65

56 σκεπαστές εμπορικές στοές του 19ου αιώνα, στις οποίες αναφέρεται ο Μπένγιαμιν στο έργο του *The arcades project*

ρό προσανατολισμό χρήσης μόνο στην αγοραστική επιθυμία.⁵⁷ Ο νέος ναός της κατανάλωσης ξεκομμένος από την οποιαδήποτε άλλη αστική λειτουργία και χρήση, δεν επιτρέπει την τυχαία συνάντηση, τον περαστικό, τον περιπατητή, εκείνους που περιπλανώνται. Δεν μπορεί να είναι το μεταίχμιο στο οποίο ο πλάνης παρατηρεί τις ενδιάμεσες εμπειρίες, τη συνάντηση του εσωτερικού με τον δρόμο, των κάθε λογής κατωφλιών που είναι το εργαστήριο της αστικής- και όχι μόνο- εμπειρίας.

57 Σταυρίδης Σταύρος, *Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή*, Αθήνα 2008, εκδόσεις Νήσος, σελ. 263

«Αυτοί όμως που μοχθούσαν δεν γνώριζαν
τίποτα για τα όνειρα αυτών που τα σχεδίαζαν.»

απόσπασμα από την ταινία *Metropolis*, 1927, Fritz Lang

Ουρανοξύστης

Μέσα σ' αὐτὴ τὴ λέξη
 ὑπάρχει κάτι ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα τῶν ἀρχιμα-
 στέρων τοῦ Πύργου τῆς Βαβέλ.

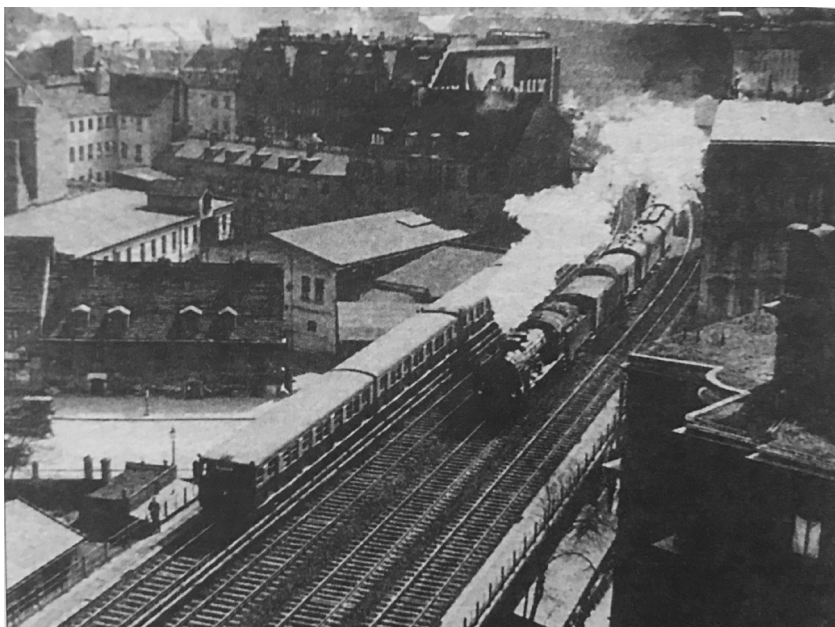
Ἡ οὐρανοξύστης ἀντιπροσωπεύει μιὰ ἀπὸ κεῖνες τὶς κορυφές τῆς τεχνολογικῆς προόδου, ποὺ ὑπερβαίνουν ἤδη τὸ πρακτικὸ πνεῦμα τῆς «κατασκευῆς» κι ἀρχίζουν νὰ προσεγγίζουν τὸ ρομαντισμὸ τῆς φύσης. Ὁ οὐρανός, μακρινὸ καὶ θαυμαστὸ αἶνιγμα τῆς πλάσης, εὐλογία καὶ κατάρτα τοῦ Θεοῦ, μυστήριον ποὺ γεννᾷ ζωὴ καὶ θάνατον ὁ οὐρανός, ποὺ οἱ πρωτόγονοι τὸν λάτρευαν καὶ τὸν φοβούνταν, τώρα μπορεῖ πιά νὰ κατοικηθεῖ, νὰ γίνῃ τὸ σπίτι μας. Θὰ βουλευτοῦμε, θὰ ἐγκατασταθοῦμε ἄνετα ἀνάμεσα στὰ σύννεφα. Θὰ τοῦ μεταφέρουμε τὰ νέα, θὰ τοῦ λέμε τὰ σοβαρὰ καὶ τὰ γελοῖα ποὺ συμβαίνουν σ' αὐτὴ τὴ γῆ. Θὰ τοῦ μάθουμε ν' ἀκούῃ τὸ κροτάλισμα τῶν γραφομηχανῶν καὶ τὰ κουδουνίσματα τῶν τηλεφώνων· τοὺς ἤχους τῶν καλοριφῆρ καὶ τὶς βρῦσες ποὺ στάζουν.

«Ενας ουρανοξύστης εἶναι ἡ υλοποιημένη ἐξέγερση ἐνάντια στὴ ματαιότητά του Ἀφθαστου. Ἐνάντια στο μυστικὸ του ὕψους. Ἐνάντια στο υπερπέραν τοῦ Ουρανοῦ.»⁵⁸, σημειώνει ὁ Ροτ στὴ θεὰ των σχεδίων, ἀκόμα, γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἀνοικοδόμησι τοῦ πρώτου ουρανοξύστη τοῦ Γερμανίας. Ὁ ρομαντικὸς ὅρος “ουρανοξύστης”, ποὺ δηλώνει ἐκεῖνο τὸ κτίριον ποὺ μετὰ τὴ στέγη τοῦ ξύνει τὰ σύννεφα, ἀντιπροσωπεύει μιὰ ἀνθρώπινη κατάκτηση

⁵⁸ Roth Joseph, *Βερολινέζικα χρονικά* | 1920-1933, Αθήνα 2016, ἐκδόσεις Ἀγρα, σελ. 133

που προσεγγίζει το ρομαντισμό της φύσης. Ο μακρινός, μυστήριος, αινιγματικός ουρανός πια μπορεί να κατοικηθεί. Παρ'όλα αυτά, το αποτέλεσμα είναι απλώς μια επιχείρηση, μια κλειστότητα ενός θυλάκου εργασίας και ενίοτε μια συγκέντρωση δύναμης. Ο Ροτ και εδώ προσπαθεί να ανακαλύψει στην καπιταλιστική φαντασμαγορία τα ίχνη των συλλογικών επιθυμιών.⁵⁹ Η πύλη θα αποκτήσει μελλοντικά έναν φύλακα, οι κανόνες λειτουργίας θα είναι αυστηρά και ρητά καθορισμένοι. Από τον ουρανοξύστη δεν θα λείψει και η διασκέδαση, η κλειστότητά του θα συμπεριλάβει όσο το δυνατόν περισσότερες απολαύσεις. Κατοικώντας τον ουρανό, όπως λέει ο Ροτ, αναγκάζουμε τον Θεό να συμμετάσχει στην ταπεινή μας μοίρα.

59 Μπένγιαμιν Βάλτερ, *Μονόδρομος*, Αθήνα 2004, Εκδόσεις Άγρα, σελ. 157

ο ηλεκτρικός σιδηρόδρομος και η ατμομηχανή μαζί

Το σιδηροδρομικό τρίγωνο

Ἄς τὰ πιστέψουμε! Ἄς ὁμολογήσουμε πανηγυρικά τὴν πίστη μας σ' αὐτά!

Εἶναι δυνατότερα ἀπὸ τὸν ἀδύναμο, ποὺ τὰ περιφρονεῖ καὶ τὰ φοβᾶται. Δὲν θὰ συνεχίσουν ἀπλῶς νὰ ζοῦν καὶ μετὰ τὸ θάνατό του – θὰ τὸν κάνουν σκόνη. Ὅποιος δὲν συγλόνιζεται στὴ θεά τους, ὅποιος δὲν νιώθει ἐνθουσιασμό καὶ ὑπερηφάνεια, δὲν εἶναι ἄξιος τοῦ θανάτου ποὺ τοῦ ἐτοιμάζει ὁ Θεὸς τῶν Μηχανῶν. Τοπίο! Ποιὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς ἐννοίας; Λιβάδια, δάσος, καλάμια κι ἄχυρα. «Σιδερένιο τοπίο» εἶναι μᾶλλον ἡ λέξη, ποὺ ταιριάζει καλύτερα στὰ πεδία ἀσκήσεων τῶν μηχανῶν. Σιδερένια τοπία, μεγαλόπρεποι ναοὶ τῆς τεχνολογίας κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανό, στὸν ὁποῖον οἱ ὑψικάμινοι τῶν ἐργοστασίων στέλνουν σπονδὴ τοὺς ζωντανοὺς καπνοὺς τους, καπνοὺς ποὺ προωθοῦν τὴν παραγωγὴ καὶ τὴν κίνηση. Ἡ αἰώνια λειτουργία τῶν μηχανῶν στὶς ἀπέραντες ἐκτάσεις ἀπὸ σίδηρο κι ἀτσάλι, ποὺ τὰ ὄριά τους δὲν τὰ βλέπει τὸ ἀνθρώπινο μάτι στὸν γκρίζο ἀνοιχτὸ ὀρίζοντα.

Ο ατάρachος πλάνης Ροτ στις επιφυλλίδες του φαίνεται να αρνείται να παρασυρθεῖ ἀπὸ τὸν ρυθμὸ της νέας ζωῆς καὶ ἀπὸ τοὺς μύθους της. Ἴσως ὁ μόνος χώρος που ὁ Ροτ παραδέχεται τὴν ενεργὴ δύναμη καὶ γοητεία που του ασκεῖ τὸ καινούριο ἀπρόσωπο τοπίο, εἶναι τὸ σιδηροδρομικὸ τρίγωνο. Εδῶ ὁ συγγραφέας ὁμολογεῖ ἀνοιχτὰ τὴν πίστη του στο σύμβολο αὐτοῦ τοῦ νέου κύκλου ζωῆς: εἶναι ἡ καρδιά ἐνός καινούριου κόσμου, ἀφοῦ ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινοῦν καὶ καταλήγουν ὅλες οἱ ζωτικὲς δραστηριότητες της μεγαλούπολης. Το σιδερένιο τοπίο ἐρχεται νὰ ἀποκαλύψει τὸ βασίλειο της νέας ζωῆς, στο ὁποῖο τὸ ευμετάβλητο της ἀνθρώπινης διάθεσης εἶναι ἀδιάφορο. Εδῶ κυριαρ-

χεί η αέναη κίνηση η οποία ξεπερνά την ανθρώπινη κόπωση, αφού το σώμα της μηχανής φτιάχτηκε για να ξεπεράσει και να συντρίψει το δικό μας θνητό και αδύναμο σώμα. Τα άφθαρτα υλικά κάνουν τις δικές μας τραγωδίες να φαίνονται αδιάφορες, η εκφραστικότητά μας έχει μικρότερη σημασία από τα μέρη της μηχανής.

Γι' αυτό σ' έτούτε την επικράτεια του μετάλλου όλα τ' ανθρώπινα φαντάζουν μικρά κι εϋθραυστα και χαμένα· υποβαθμισμένα στο ρόλο του ταπεινού μέσου ενός μεγάλου και υπερέφανου σκοποῦ – όπως ακριβῶς και στὸν ἀφηρημένο κόσμο τῆς Φιλοσοφίας και τῆς Ἀστρονομίας, στὸν κόσμο τῶν φωτεινῶν και σοφῶν γνώσεων· ἕνας ἄντρας με στολή περπατᾷ μέσα στὸ πολύπλοκο σύστημα τῶν γραμμῶν, μικροσκοπικός, ἐλάχιστος – σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο σπουδαῖος εἶναι μόνο ὁ μηχανισμός. Ἡ σημασία του δὲν εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ κείνην ἑνὸς μοχλοῦ, ἡ λειτουργία του δὲν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ λειτουργία ἑνὸς κλειδιοῦ.

Ο Ροτ υποστηρίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος οφείλει νὰ παρασυρθεῖ ἀπὸ αὐτὴ τὴ νέα ζωὴ, παρά νὰ προσπαθῇ νὰ εὐτυχῇσιν υπακούοντας τὸν ἀνθρώπινο συναισθηματικὸν κόσμον. Ἐτσι κι ἀλλιῶς δὲν ἔχει ἄλλη ἐπιλογὴ. Ὁ “νόμος” θὰ συντρίψει τὸ κάθε ἀνθρώπινον πάθος. Ἡ μυθολογία τοῦ “Θεοῦ τῶν μηχανῶν” ἔχει γιὰ τὸν Ροτ ἀποκαλυφθεῖ στὸ σιδηροδρομικὸ τρίγωνο.

4.4. Οι μη-τόποι του Βερολίνου: το προσωρινό ως μόνιμο

Το άσυλο των αστέγων

Η ΔΗΛΩΣΗ

‘Υπ’ ἀριθμ... P.B.

Βερολίνο, ... 1920.

Ὁ κάτωθι ὑπογεγραμμένος... δηλώνει καὶ συμφωνεῖ πῶς εἰδοποιήθηκε ἀρμοδίως ὅτι ὀφείλει νὰ ἐξασφαλίσει ἄλλη διαμονή ἐντὸς προθεσμίας πέντε ἡμερῶν. Ἐν ἐναντία περὶπτώσει καὶ ἂν ὁ ὑποχρεούμενος ἀδυνατεῖ νὰ προσκομίσει ἀποδείξεις ὅτι τῷ ὄντι καὶ παρὰ τὶς προσπάθειές του δὲν κατώρθωσε νὰ ἐξασφαλίσει στέγη ἐντὸς τῆς ἀνωτέρω προθεσμίας, ὁ κάτωθι ὑπογεγραμμένος θὰ τιμωρεῖται. Ὁ κάτωθι ὑπογεγραμμένος δηλώνει ἐπίσης καὶ συμφωνεῖ ὅτι ἐνημερώθηκε σαφῶς καὶ ρητῶς ὅτι ἡ ἐν λόγω τιμωρία κατὰ τὸ ἄρθρο 8, παράγραφο 361 τοῦ Ποινικοῦ Κώδικος τοῦ Γερμανικοῦ Ράιχ, ἀφορᾷ ποινὴ φυλακίσεως ἕως καὶ ἑξὶ ἐβδομάδων. Σύμφωνα μὲ τὴν παράγραφο 362 προβλέπεται ἡ παράδοσή του στὶς ἐθνικὰς ἀστυνομικὰς ἀρχάς, ἐπὶ σκοπῷ ἐγκλεισμοῦ του σὲ Πτωχοκομεῖο.

Ἀνάγνωση, ἀποδοχή, ὑπογραφή

‘Υπογραφή ἀστέγων

‘Υπογραφή ὑπαλλήλου Χωροφυλακῆς

Η διακήρυξη της ανθρωπιάς που δηλώνεται σ' αυτό το χαρτί, είναι η ανθρωπιά που το ίδιο εξαγγέλει. Ο συγγραφέας ανθρωπιέται αν στο Βερολίνο του τότε θα έπρεπε να φυλακίζεται όποιος καταφέρνει να βρει στέγη μέσα σε πέντε μέρες, διότι αυτός είναι τελικά ο ύποπτος, κι όχι αυτός που δεν τα καταφέρνει. Η περιγραφή του ασύλου, στην αφήγηση, περνάει από τον στοχασμό για τη μορφή του, όσο και για το περιεχόμενο του, έννοιες περιπλεκόμενες και αδύνατον να μελετούνται ως αυτοτελείς και μη συσχετιζόμενες. Το άσυλο είναι ένα κτίριο που η μορφή του επιδεικνύει μια, κατά τον συγγραφέα, «απελπιστική ομοιομορφία αυστηρότητας και σταθερότητας»⁶⁰ Οι άνθρωποι εδώ δε μοιάζουν με τα εμπορεύματα που οφείλουν να είναι διαφορετικά και ξεχωριστά ώστε κάποιος να τ' αγοράσει. Εδώ οι άνθρωποι οφείλουν να είναι ίδιοι και αδιαχώριστοι, ώστε να μην αντιλαμβάνονται ούτε οι ίδιοι το αν είναι ξεχωριστοί. Οι ορατοί ως διαφορετικοί για τους έξω, αλλά και όμοιοι στην διαφορά τους, συλλέγονται, ταξινομούνται και ελέγχονται. Το προσωρινό γίνεται μόνιμο και συνηθισμένο, η διαφορά γίνεται ομοιότητα. Πρέπει να γίνουν όμοιοι, παρατεταγμένοι στα κρεβάτια που βαφτίζονται προσωρινά στο όνομα της ανθρωπιάς εκείνης ακριβώς που τα κατέστησε χρήσιμα. Δηλαδή της ανύπαρκτης.

Κάποτε χιλιάδες άνθρωποι ζούσαν προσωρινά στο Άσυλο των Αστέγων. Τώρα διανυκτερεύουν κατά μέσον όρο χίλιοι κάθε νύχτα. Τò πρωί ή αστυνομία μπαίνει και κάνει έρευνα σε δύο-τρεις κοιτώνες. Όλο και βρίσκει κάποιον τόν όποιον έψαχνε.

Υπάρχουν κάποιοι που δεν τους ελέγχει πια κανείς. Τους ξέρουν. Έρχονται στο Άσυλο εδώ και δέκα χρόνια. Είναι τακτικοί πελάτες. Τακτικοί άστεγοι. Τò προσωρινό έγινε μόνιμο. Έγινε ή ζωή τους. Η πατρίδα και τò σπίτι τους.

60 Roth Joseph, *Βερολινέζικα χρονικά* | 1920-1933, Αθήνα 2016, εκδόσεις Άγρα, σελ. 76

Η τάξη και η ομοιομορφία αφορούν τόσο το έξω όσο και το μέσα, όταν επισκέπτεται κανείς χώρους όπως το άσυλο. Το κτίριο του ασύλου φαίνεται να θέλει να επιβληθεί στο τοπίο, τα δέντρα είναι κι αυτά στοιχισμένα και πια δεν έχουν τις ρίζες τους στη φύση, αλλά στις δημαρχιακές αποφάσεις, όπως λέει ο Ροτ. Στην είσοδο η αστυνομία καλωσορίζει ευγενικά αυτούς που χθες προσπαθούσαν να της ξεφύγουν. Οι διάδρομοι είναι υπηρεσιακοί και γυμνοί. Οι κοιτώνες απλώνονται σε μήκος και χωρίζουν στα δύο τα παρατεταγμένα κρεβάτια που διατάσσονται αντικρυστά. Οι άνθρωποι περιμένουν στην ουρά για ένα πιάτο σούπα. Η ταξινόμηση είναι αυτή που καταφέρνει να ορίσει, να οριοθετήσει και να ελέγξει τη συμμόρφωση των άστεγων. Οι άστεγοι είναι οι ενεργοί αποδέκτες των προσδιορισμών που η εξουσία του νόμου τους αποδίδει, και το άσυλο είναι το πεδίο του ορισμού της δράσης των πειθαρχούμενων ζώντων μέσα σε αυτό.⁶¹ Για τον Φουκώ, η πειθαρχία είναι μια τέχνη της κατανομής.⁶² Η κατάλληλη κατανομή των ατόμων στο χώρο, είναι η προϋπόθεση της καλής λειτουργίας της πειθαρχικής επιτήρησης. Στο πρόβλημα των αστέγων του Βερολίνου απαντά η επιτήρηση και η τάξη της ομοιομορφίας.

61 Σταυρίδης Σταύρος, *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, Αθήνα 2010, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.212

62 Foucault Michel, *Επιτήρηση και τιμωρία*, 1989, εκδόσεις Ράππα, σελ.194

Martin Munkasci, "Θεατές σε αθλητικό αγώνα", π.1933

4.5. Η Βερολινέζικη βιομηχανία της διασκέδασης

Ο Ροτ θα περιπλανηθεί στους τόπους της διασκέδασης της μητρόπολης: στο Μουσείο Κέρινων Ομοιομάτων, στο λούνα παρκ, στους ποδηλατικούς αγώνες, στο σινεμά. Εδώ η μυθολογία της αέναης προόδου και της ταχύτητας παίρνει σάρκα και οστά ως βιομηχανοποιημένη διασκέδαση, όπως την χαρακτηρίζει. Η παράξενη φιλοσοφία αυτής της προόδου θα έρθει να καταδείξει τη γελοία πλευρά της ανθρώπινης ιστορίας, θα ευτελίσει την ανθρώπινη προσπάθεια και θα καταφέρει να μετατρέψει το κάθε τι ευτελές σε τεράστιο οικονομικό κερδος· σ' αυτό το σημείο ίσως συνοψίζεται η ματιά του Ροτ απέναντι στη Βερολινέζικη διασκέδαση. «Μου φάνηκε λες και υπήρχε κάπου μια μοναδική, άκαρδη και ανελήτη δύναμη, Ανώνυμη Εταιρεία βεβαίως, που με αμείλικτη σκληρότητα αναγκάζει όλους τους ανθρώπους να διασκεδάζουν τη νύχτα, τους δαμάζει με τις διασκεδάσεις και τιμολογεί με απερίγραπτη προσοχή και ακρίβεια τα υλικά αυτών των διασκεδάσεων- χρεώνοντας τα

πάντα, χωρίς ν'αφήνει τίποτα να πάει χαμένο.» Η διασκέδαση από δουλεία, όπως την χαρακτηρίζει αναφερόμενος σε παλαιότερες εποχές, έχει μετατραπεί σε βιομηχανία.

Στη μητρόπολη το στοιχείο της ετερότητας ως δομικό στοιχείο, συστατικό της λειτουργίας και της μορφής της, και εδώ αποκτά την εμπορευματοποιήσιμη μορφή του. Η διασκέδαση, όπως και κάθε άλλη μορφή της ζωής στη μητρόπολη θα καταφέρει να μετατρέψει σε εμπόρευμα την ανάγκη της κάθε διαφορετικής εν γένει κοινωνικής ταυτότητας. Οι ανώνυμες εταιρείες είναι προσαρμοσμένες στις ανάγκες όλων των κοινωνικών στρωμάτων· ξέρουν να προσφέρουν τη διασκέδαση κομμένη και ραμμένη στα μέτρα της αστικής τάξης, στα «τριτοκλασάτα» κέντρα, στους προλετάριους και στις λούμπεν μορφές. Τα νυχτερινά κέντρα χωρίς πια μαγαζάτορες είναι κι αυτά η εξυπηρέτηση μιας χρησιμότητας όπως είναι και τα λεωφορεία και τα φανάρια.⁶³ Ακόμα και οι κινήσεις των χορευτών μοιάζουν μηχανικές, υποταγμένες πλήρως στη χρησιμότητα τους· οι επαγγελματίες χορευτές κερδίζουν το ψωμί τους χορεύοντας από κέντρο σε κέντρο, το χαμόγελό τους δεν φανερώνει τίποτα άλλο παρά μια άσφογη οδοντοστοιχία, όπως μας λέει ο Ροτ. Ο μύθος της νεωτερικότητας πιστεύει στην δύναμη της προόδου, αναζητά διαρκώς το καινούριο και το διαφορετικό χωρίς να έχει κάποια σημασία η πορεία προς αυτό παρά μόνο η τελική του επιδερμική και εμπορευματοποιήσιμη μορφή. Η πόλη σε αυτή τη συνθήκη δεν έχει παρά να «αρπάζει», να αποδέχεται και να προσαρμόζεται στις απαιτήσεις του κάθετι καινούριου, έμψυχου και άψυχου, προς όφελος του κέρδους.⁶⁴

63 Ό.π., σελ.205

64 Σταυρίδης Σταύρος, *Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή*, Αθήνα 2018, Εκδόσεις Νήσος, σελ.19

Η βιομηχανοποιημένη διασκέδαση στο βωμό του κέρδους αποκτά τυποποιημένες μορφές και ενοποιημένα σχήματα. Φαίνεται ότι στην τυποποιημένη διασκέδαση με κάποιον τρόπο ο άνθρωπος για να ευθυμήσει χρειάζεται την απ' έξω προσφορά του υλικού που θα προσφέρει a priori αυτή την ευθυμία. Η διασκέδαση έχει ως πρώτη ύλη τα υλικά που θα την εγγυηθούν, σαν να μην μπορεί να υπάρξει χωρίς αυτά και το κέρδος είναι αυτό που ορίζει από πριν τη μορφή και το σχήμα της. Μέσα από την αφήγηση του Ροτ η νυχτερινή διασκέδαση του Βερολίνου μοιάζει με μια κακοστημένη παράσταση στην οποία οι άνθρωποι προσποιούνται μηχανικά την απόλαυση, με τα υλικά μέρη να κυριαρχούν επί του αυθορμητισμού και της αυτοδιάθεσης. Μαζί με την κάθε χρησιμότητα και ανάγκη στην μητρόπολη τιμολογήθηκε και η ανθρώπινη ανάγκη για ευθυμία.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Ροτ βλέπει και δίνει όνομα σε όλους τους ανώνυμους, τους διαφορετικούς, τους περιθωριοποιημένους, τους αόρατους στον τόπο όπου λίγο αργότερα θα φτιαχτούν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης των Ναζί. Μισεί το Βερολίνο αλλά το αφήνει να επιδρά επάνω του, αναζητά την ζωή και τον άνθρωπο με τις αντιφάσεις και τις διαψεύσεις του σε κάθε γωνία της πόλης, στο ενδιάμεσο των συναντήσεων και όχι στα προκαθορισμένα όρια της κυρίαρχης αφήγησης. Μας υπενθυμίζει ότι η μεγαλούπολη είναι ο τόπος της σιδερένιας αποξένωσης, αλλά και το χωνευτήρι της ετερότητας, το πεδίο συνάντησης των πολλών και διαφορετικών, ο τόπος της πολυμορφίας.

Η πολυμορφία αυτή, έναν αιώνα μετά, ακόμα απαιτεί την δυνατότητα σύνθεσης, διαμόρφωσης χώρων απελευθέρωσης στη βάση της παγκοσμιότητας των πολιτισμών, ανοίγωντας γέφυρες με το διαφορετικό και γκρεμίζοντας τα σύνορα και τις οχυρώσεις πίσω απ'τον ανθρώπινο φόβο. Αναζητούνται σήμερα στις μητροπόλεις χώροι της ετερότητας που εξερευνούν την ύπαρξή τους έξω από περικλειστές τυποποιητικές μορφές και διαχωρισμούς με βάση οικονομικά, φυλετικά ή άλλα κοινωνικά κριτήρια. Το ζήτημα τίθεται στην βαθιά κατανόηση, αμφισβήτηση και αναδιαμόρφωση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος σύμφωνα με την ελευθερία του καθενός και τη συνύπαρξή του με τον άλλον, αλλά και την αρμονία του ανθρώπινου βίου με τη φύση· από εκείνη ο άνθρωπος ποτέ δεν μπορεί να αποκοπεί παριστάνοντας τον κυρίαρχό της με φαντασιώσεις που θέλουν έναν ασταμάτητο καταστρεπτικό πλουτισμό εις βάρος της. Χρειάζεται, σήμερα, να κατανοήσουμε τις συνέπειες της ανθρώπινης δραστηριότητας και να μην στεκόμαστε πίσω από τις μυθολογίες που βλέπουν την ανθρώπινη ματαιοδοξία πάνω

από την ανθρώπινη χειραφέτηση σε απόλυτη συνεργασία με την φύση.

Η ανάγνωση των πόλεων του χθες γίνεται μια αφορμή να αναστοχαστούμε την ενσωμάτωσή μας, σήμερα, στους φρενίρεις ρυθμούς των μητροπόλεων και να κατανοήσουμε την σχέση του τώρα με την γέννησή τους, τα ρήγματα στην ιστορία μέσα από την διεισδυτική δύναμη της λογοτεχνικής αφήγησης. Η λογοτεχνία είναι το πεδίο συνάντησης ανθρώπων του σήμερα με ανθρώπους του χθες μέσα από τη δύναμη του αναγνώστη-δημιουργού. Ο αναγνώστης δημιουργεί μαζί με τον συγγραφέα το κάθε φορά μοναδικό τοπίο εικόνων, στοχασμών για τον άνθρωπο και για τα κατασκευάσματά του, από έναν ουρανοξύστη μέχρι ένα κουτί από πούρα που συμβολίζει έναν κόσμο, και θα δει τις τρομακτικές ενίοτε ομοιότητες με τα σύμβολα του σημερινού κόσμου. Οι ομοιότητες θα βρεθούν στη δύναμη της λογοτεχνίας να βλέπει πίσω από τα σύμβολα, τα σχήματα και τις μορφές την ανθρώπινη επιθυμία, την ανθρώπινη υπαρξιακή αγωνία. Τους κοινούς μύθους πάνω στους οποίους φυτρώνει ένας ουρανοξύστης, ένα πολυκατάστημα, μια πολυεθνική ανώνυμη εταιρεία κι ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης. Η συνέχεια και η ασυνέχεια των φαινομένων στην ιστορία θα φανεί από το ενδιαίμεσο των συναντήσεων του σημερινού αναγνώστη με τον συγγραφέα του χθες, μέσα από τις καινούριες εικόνες που θα προκύψουν από αυτές τις συναντήσεις.

Ο Ροτ μας υπενθυμίζει ότι η κατανόηση των ανθρωπογενών σχημάτων δε μπορεί να είναι ξεκομμένη, και να κοιτάζει κάπου αφηρημένα έξω, από τον άνθρωπο-δημιουργό τους. Φτιάχνει τους χάρτες που μιλούν για τον άνθρωπο και όχι για τον αντικειμενικό πολιτισμό σαν έναν κυρίαρχο και πια αυτονομημένο, ανώτερο νόμο. Αυτή η ματιά της περιγραφής της πόλης πέρα από τις στείρες καταγραφές γεγονότων, σχημάτων και στατιστικών ίσως μας επιτρέψει να προσεγγίσουμε τις παθογένειες

των μητροπόλεων φτιάχνοντας τους χάρτες που δεν αποκλείουν κανέναν μέσα στην παγερή ανωνυμία και αφήνουν περιθώρια συνάντησης με το διαφορετικό. Ίσως η αφυπνιστική δύναμη της γραφής- ανάγνωσης της μητροπολιτικής εμπειρίας να είναι ένας από τους τρόπους να αποφύγουμε την ρήση του Ροτ :

«Ο άνθρωπος, τριγυρισμένος από τις μηχανές, πρέπει να γίνει μηχανή.»

ελληνική και ξένη βιβλιογραφία

Μπένγιαμιν Βάλτερ, *Μονόδρομος*, Αθήνα 2004, Εκδόσεις Άγρα

Μπένγιαμιν Βάλτερ, *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, Αθήνα 1994, εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Ροζάνης Στέφανος, *Εκδοχές της πόλης*, Αθήνα 2019, εκδόσεις Έρμα

Σένετ Ρίτσαρντ, *Η τυραννία της οικειότητας: ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στον δυτικό πολιτισμό*, Αθήνα 1999, Εκδόσεις Νεφέλη

Σταυρίδης Σταύρος, *Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή*, Αθήνα 2018, Εκδόσεις Νήσος

Σταυρίδης Σταύρος, *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, Αθήνα 2010, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Συλλογικό, *Βάλτερ Μπένγιαμιν, Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*, Αθήνα 2007, εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Auge Marc, *Non-places/introduction to an Anthropology of Supermodernity*, London 1995, Verso

Blanchot Maurice, *The space of literature*, 1982, University of Nebraska Press

Foucault Michel, *Επιτήρηση και τιμωρία*, 1989, εκδόσεις Ράππα

Gleber Anke, *The art of talking a walk*, Princeton 1999, Princeton University Press

Heidegger Martin, *Poetry, Language, Thought*, New York 1971, Harper & Row

Herf Jeffrey, *Αντιδραστικός μοντερνισμός*, Ηράκλειο 2020, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Kracauer Siegfried, *The mass ornament/ Weimar Essays*, London 1995, Harvard University Press

Lefebvre Henri, *Critique of everyday life*, London 2014, Verso

Marx Karl, Engels Friedrich, *Το κομμουνιστικό μανιφέστο*, Αθήνα 2018, εκδόσεις Πατάκης

Mel Gordon, *Voluptuous Panic/ the erotic world of Weimar Berlin*, Los Angeles 2006, Feral House

Raymond Williams, *The politics of modernism: Against the new conformists*, 1989, Verso

Rilke Maria Rainer, *Οι σημειώσεις του Μάλτε Λάουριτς Μπρίγκε*, Αθήνα 2019, εκδόσεις Κίχλη

Roth Joseph, *Βερολινέζικα χρονικά | 1920-1933*, Αθήνα 2016, εκδόσεις Άγρα

Sennett Richard, *Flesh and Stone/ the body and the city in western civilization*, New York 1994, WW & Co

Simmel Georg, *Μητροπολιτική αίσθηση*, Αθήνα 2017, εκδόσεις Άγρα

Simmel Georg, *Πόλη και ψυχή*, Αθήνα 2009, εκδόσεις Έρασμος

Simmel Georg, *Περιπλάνηση στη νεωτερικότητα*, Αθήνα 2004, εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Simmel Georg, *The philosophy of money*, 2004, Routledge Classics

Vidler Anthony, *Χωρικές στρεβλώσεις/ τέχνη, αρχιτεκτονική και άγχος στον Σύγχρονο Πολιτισμό*, Βόλος 2019, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

ερευνητικές εργασίες

Σκορδούλη Μαρία, *Κατώφλια περιπλάνησης στο έργο του Βάλτερ Μπένγιαμιν*, 2015, Πολυτεχνείο Κρήτης

διδακτορικές διατριβές

Mossop Frances, *Mapping Weimar Berlin: Representations of Space in the Feuilletons of Joseph Roth, Gabriele Target and Kurt Tucholsky*, 2012, University of Exeter

πηγές εικόνων

εξώφυλλο: προσωπικό κολάζ

σελ. 10: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Ernst_Ludwig_Kirchner_-_Potsdamer_Platz.jpg

σελ. 16: σελ. 260 *Βερολινεζικά χρονικά*, Γιόσεφ Ροτ

σελ. 20: σελ. 40 ό.π.

σελ. 24: σελ. 27 ό.π.

σελ. 28: σελ. 92 ό.π.

σελ. 31: σελ. 154 ό.π.

σελ. 32: σελ. 155-156 ό.π.

σελ. 34: σελ. 108 ό.π.

σελ. 35: σελ. 109 ό.π.

σελ. 37: σελ. 114 ό.π.

σελ. 40: στιγμιότυπο από την ταινία *Metropolis*, Fritz Lang

σελ. 42: στιγμιότυπο από την ταινία *Berlin Alexanderplatz*, Fassbinder Rainer Werner

σελ. 46: σελ. 56 *Voluptuous Panic*, Mel Gordon

σελ. 47: σελ. 182-183 *Βερολινεζικά χρονικά*, Γιόσεφ Ροτ

σελ. 50: σελ. 145 ό.π.

σελ. 52: σελ. 164 ό.π.

σελ. 58: σελ. 172 ό.π.

σελ. 60: σελ. 176 ό.π.

σελ. 66: σελ. 142 ό.π.

σελ. 69: στιγμιότυπο από την ταινία *Metropolis*, Fritz Lang

σελ. 70: σελ. 133 *Βερολινεζικά χρονικά*, Γιόσεφ Ροτ

σελ. 72: σελ. 106 ό.π.

σελ. 73: σελ. 126 ό.π.

σελ. 74: σελ. 127 ό.π.

σελ. 75: σελ. 73 ό.π.

σελ. 76: σελ. 81 ό.π.

σελ. 78: σελ. 142 *The mass ornament/ Weimar Essays*, Kracauer Siegfried

